

H1728-1
11.

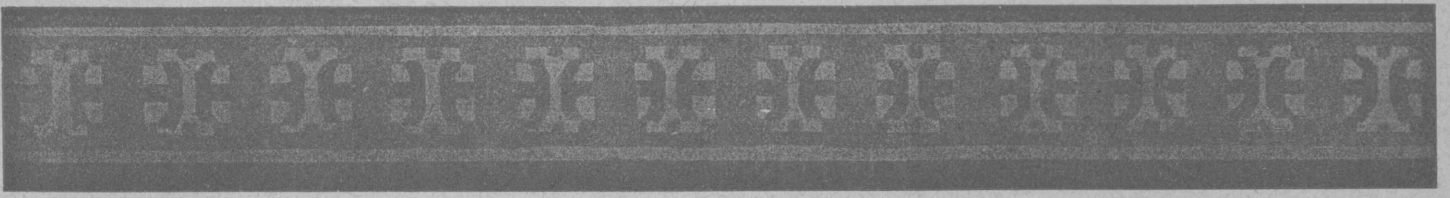
УМЫШ

Марий Облас Ёрша кантон 3-шо ўдрамаш погнымашнэ толшо марий дэлэгатна-влак.

1927 № 6

ТЫЛЗЭ ЙЭДА ЛЭКШЭ МАРИЙ ЖУРНАЛ

Журналыштэ мо сэралтын.

	Стр.		Стр.
1. Ончыл стацйа	1	7. Русинын. Ёпыштэ тунэмшэ марий рвэзэ- влак	11
2. Микалын. Йамдэ лийза	3	8. Акрэй. Чыла рвэзэ-влакым тунуктымэ нэргэн	14
3. В. С. Ак шулдэштармаш дэн коператив	4	9. Сурт кайык ончышо. Сурт кайыкым аш- нэт—кугу пайдам налат	16
4. Свинцов Ст. Окчёр рэволүтсийлан йамды- лалтмаш	5	10. Микроб дэн бактэрий	19
5. Васильев А. Пионбэрын кэгэжым шышаш пашажэ	7	11. Чанга. Вўран пушкэдыш	20
6. Иванов М. М. Агроном (почэламут)	9	12. Марий ылыш	22

Маркор дэн лудшо-влаклан вашмут.

Йал марийлан (Мэнчэла кантон сўас Рэспублик). Сэрмаштэт могай у лўм-влак пумым ончыктэн отыл, сандэн сэрмэт ок пэчэтлалт.

Куэ човркалан (Урал облас, Сызган йал). Аракан „пайдажэ“ нэргэн кодшо номэрэш пэчэтлалтын, сэрымэтым огына пэчэтлэ.

Шўшпыкклан (Шўрё кантон, Рэвэ йал). Сар кружокым почна манын сэрэт. Кружокым почмо дэн гына паша ок нытэ, тушто штапат кўлэш. Кружокышто штымэ паша нэргэн сэрэ.

Курмызакынлан (Марий Турэк кантон Йэлэй

йал). „Кузэ колым шкэ тўлэшташ лийэш“ манмэ стацйат вараш кодо, она пэчэтлэ.

С. Байбулдинлан (Мэнчэла кантон, Тошто Калтак йал). „Марпа акай“ ойлымашэт кэлыштарэн сэралтын отыл, пэчэтлаш ок лий.

М. М. Ивановлан (Чарла педтэхникум). Коммунистын ылышыжэ моло дэч ойырлэн посна илмаштэ отыл, сандэн „Коммунист“ ойлымашэт ок пэчэтлалт. Йал ылыш нэргэн ойлымашым сэрэмэ годым нэзэр дэн кулак кучэдалмым, у йўла вэрч кучэдалмым мондаш ок кўл.

Закон, права умландарымаш.

Пўрё к-н, Чорай вол. Кайвола Аптыкклан. Шкэ волькыэт дэн моло погэтлан сут коч оксам тўлыкташ, йодын кэртат. Ачатын шольшышт-влак вэлкэ пашам штымэ йонгылыш лийэш.

Ачатын шольшыштлан судйа палымэ йэн лийын гын, тыйланэт тудо судйам тыйын паша ончымо лэч корандаш йодман ильэ.

Кизыт сут рэшэньэ штымывлан вуй шиймэ срок эртэн; тутэ гынат тый прокурорлан судйан йонгылыш штымывжэ нэргэн зайавльэньым пу.

Йодыш. 1905 ийыштэ почшым рабфакыш тунэмаш пуртат мо? Пуртат гын, Йошкар Армийшкэ налмаштэ льготым пуат, укэ?

Вашмут. Призыв лэч ончыч рабфакыш налыт гын, льгот пуалтэш.

Йодыш. Марийым пуртышо ўдрамаш, кум ий эртымбнў тудым поктэн луктын гын, сут коч азалан алиментым йодын кэртэш, укэ?

Вашмут. Развод лийын гынат, азан аважэ сут коч азажым пукнаш оксам ойырлышо марийжэ лэч йодын кэртэш.

Йодыш. Мэмнан йалыштэ ик поян крэсань мландэ шэлмэ годым хуторыш лэкижэ. Мландэ шэлмэ годым, тудлан хуторыш лэкташ лийэш, укэ?

Вашмут. Мландэ шэлмэ годым лэктын кэртэш. Кушто, монар мландым пуаш-тидым йал обшэствэ онча.

Пўрё к-н Пура йалсовэт дэн Апкаликовлан; мландэ законын 121 ст. дэн мландым 9 ий альэ кум „сэвооборот“ эртымбнў ижэ угыч шэлаш лийэш. Волисполкомлан шкэ пунчалмутышто мландэ шэлаш лийдымыжым мландэ закон ой шот дэн каласэн пуаш кўлэш; шэлаш огына пу манмэ ок ситэ, чийжым (причинжым) раш ончыктэн пуман. Пунчалмутышто тыгэ ойлымо отыл гын, кантисполкомлан альэ уисполкомлан вуйым шийман. Мландэ пўрйэнганат ўдрамашланат тўр пуалтэш.

Увэртымаш.

Центриздат нацмэнлан лукмо тыгай кнагам ужала:

Руш йылмылан тунэммэ, акшэ 1 т. 40 ур; совпартшкол, комвуз адак куго йэн тунукташ почмо нацмэн школышто тунэмшылан лукмо кнага.

Кнага налэш адрес: Москва, центр, Никольская, 10, Центриздат.

У И Л Ы Ш

(НОВАЯ ЖИЗНЬ)

№ 6ВКП (б) Рўд. Ком. Марий
— сәксийн журналжэ —
Кудымшо ий савыкталтәш

Ик номэр ак 25 ур

1927 ий Иунь

Совет элым аралышаш нэргэн.

Кузэ совет элым аралаш полшэн шкаланэтат пайдам муат.

Кок ий ожно англичан консерватор-влак (эн осал, эн поян капиталист-влак) ССР Ушэмын моло кугужанш дэн озанлык кыл кучымыжым кўрлаш тōчышт. Ик кугужаншат Совет Ушэм дэнэ ынжэ сатуло, сатулымаштэ тудлан нимогань кредитымат ынжэ пу манын тырышышт. Тунам нимом штэн ышт кэрт. Капиталист кугужанш-влак иктэ-вэсышт дэн эрэ пурэдал илымышт дэнэ, кэлшыдымышт дэнэ ССР Ушэм ваштарэш ушнэн ышт кэрт. Ушнэн ышт кэрт гына огыл, шкэтын ойрлэн кодмо олмэш мэ йатыр кугужанш-влак дэн лишэмна, утларак вэлэ ваш-ваш сатулаш тўнгална.

Пытаргыш кок ийштэ мэ шолдыргышо элнам тōрлатышна, куго нужналык гыч лэкна, озанлыкнам у корно дэн колташ тўнгална — совет элыштэ пабрик-завот промышльэнносым вийангдаш („эл индустрийангымаш“ манмылан) пижна. Ты пашаштэ мэ тынар кўчүк жапыштак йатыр ончык кайышна. Тидым тушманна-влакат тойэн огыт кэрт. Мэмнан утыр ви йангына, социализмым штымына кэрэк кōланат пэш раш койэш. Тидэ тэвэ буржуй тўньалан тыи кийаш эрыкым ок пу.

Октябр рэволүтсей эрлашшымак вэс кугужанш буржуй-влак „Совет влас кок арньалан вэлэ лийын“ манын воштылыч. Кок арньат огыл, кок тылзат огыл, кок ийат огыл — лу ийаш лийэ Совет влас.

„Совет Россияштэ нимогань пашазэ влас укэ, вуйдымо изэ большевик кашак вэлэ озалана“ манын ойлышт. Ындыжым уло тўньа палэн нальэ — чыла пашазэ калык шкэ сайлэн шогалтымэ власшым шинча, сорта ганьэ аралэн шога, большевик партий вуйлатымылан ишана.

„Совет Россияштэ большевик-влак крэсань калыкым толэн илат“ манын нуно шаргыжыч. Ты шойак мутышт коч кōланат раш койэш — крэсань илыш ий гыч ийыш тōрлана, йал

озанлыкым ончыкыжо нōлтэн шогаш Совет влас уло кэртмыж дэнэ полша.

„Совет элыштэ тигдэ калык-влак тошто Россия сэмьнак пизыралт, орланэн илат“ маншын койыч. Чыла калык-влак тōр праван лиймым, чылан нуно ик йэшла кэлшэн илымыштым уло тўньа ужэш. Ужэш гына огыл, англичан буржуй кидыштэ орланышэ калык-влакак мэмнан сэмьн эрыкым налшаш вэрч чот кучэдалаш пижыныт.

Тэвэ чыла тидэ буржуй тўньам шыдэш-тара.

Мэмнам крэдалын пытараш тōчышт. Сэнгэн ышт кэрт. Шужыктэн йарныктарынэшт ильэ. Тудат ыш лий. Варажым окса вий дэн мэмнам ишаш шонышт. Мэ вэт кизыт нужна улмынам она тойо. У пабрик-завот-влакым ситышын шташ, крэсаньлан кўлэш машинаш шташ ССР Ушэмын шкәнжын малжэ (погыжо) ок ситэ, Совет правичэлствэ кидыштэ тунар окса укэ. Сандэн мэ ситыдымэ оксам вэс кугужанш-влак гыч пурташ тōчышна. Тувэчын тўрлō машинаш, таварым налэдымэ годым мэ викок оксам тўлэн она кэрт, мланна сатулымаштэ кредит кўлэш. Тидэ мланнат пайдалэ, капиталист-влакланат тавшым (паршым) пуа.

Англичан консерватор-влак ты пашам пужаш тōчат. Шкэ нуно тидым кўрлыч. Совет правичэлствэ ындэ Англий гыч налаш штымэ таварым моло кугужанш гыч налаш тўнгалыэ. Шкэ почэшыжэ Англий моло кугужанш-влакымат наггайнэжэ, мэмнан ваштарэш шогалтынэжэ, мланна нимогань кредитым ынэж пуукто. Пашажэ гына кизыт кўүн ок шу. Тэвэ токаны гына, Англий дэн СССР коклаштэ кўрылтыш лиймэ почэш, Швэйсарийэш Англий, Прансий, Гэрман правичэлствэ вуйлатышэ-влак погынэн канашышт. Кэлшэн ышт кэрт. Вийаншэ ССР Ушэмын, тугань куго элым тўньамбал илыш дэч ойраш ок лий. Моло кугужанш-влак мэмнан дэн сату-

лымым чарнат гын, кредитым огыт пу гын, зийанжэ утларакшым нуныланак логалэш. Тидым нуно пэш сай умлат.

Тугэ гынат мланнат йамдэ лийман. Мланнат зийанжэ пэрна. Тунам у илыш штымына кугын ончык кайэн ок кэрт.

Мэмнан элыштэ пүртүс поянлык пэш шуко: мландэ шуйат, нэштат, күртнө рудат, кожлат, моыжат—мо күлэш, чыла уло. Шыгыр жап толэш гын, мэ моло кугужанш поян ончылан сукэн она шич. Поянлыкнажэ гына илэ, кучылташ йөршө малыш тудым савыраш күлэш. Тудыжлан окса лийман.

Кэрэк кунамат нэлэ жап толмо годым мэ чотрак иктыш ушнэн тушман ваштарэш шогышна. 1923 ийштэ англичан министрынак (Кэрзонын) ультиматум штымыж годым ССР Ушэм пашазэ дэн крэсань-влак элым аралаш чот шогалыч, тудын ваштарэш тунам „Ультиматум“ лүман аэроплан эскадрилий-влакым штышт. Кизытат Англий дэнак кұрылтыш лиймэ ваштарэш совет эл калык „Чэмбэрлэнлан вашмутна“ („Наш ответ Чемберлену“) лүман эскадрилий шташ оксам погаш тунгалы. Тидэ ик паша. Йошкар Армиюнам, Флотнам вийандаш күлэш.

Элым аралаш тидэ гына ок ситэ. Тулэч посна Совет казнаштэ окса шуко лийман. Озанлыкнам вийандаш, машинам штэн кэртшэ завод-влакым шташ—окса күлэш. Англичан банк-влак ик жаплан мланна кредит пумым чарнышт. Тудын олмэш Совет казнашкэ оксам шкэнэн эл көргыштө погаш күлэш.

ССР Ушэм калыкын куго оксажэ укэ. Тугэ гынат изын-изын погэн казнаштэ йатыр окса лийын кэртэш. Ту окса дэн мэ у пабрик-завод-влакым вашкэрак штэн кэртына илэ, крэсаньлан күлэш тавар дэн машина шуқырак луктылтэш илэ. Шуко окса погынэн кэртшашым тошто илыш гычак ужаш лийэш. Кугужан Росийштэ эл көргыштө күсын погымо окса 4 миллиардат 500 миллион тэнтэ

утла улмаш. Тынар окса түрлө зайом коч, сбэрэгачэл кассэ коч да монь чумургэн. Тынар оксам калык тунам шкаланжэ зийанлан күсын пуэн: ту окса вэт шэмэрым пизыраш кайэн. Кизытшым Совет кугужанш шэмэрлан пайда лийпаш вэрч оксам күсын пога. Окса пушыжланат куго пайда уло. Зайом облигатсийм кучышо йэн просэным налэш (идалукышто тэнтэлан 10 урым да монь), тудлан модмаштат куго окса лэктын кэртэш. Сбэркассыш пыштышат идалуклан 8-9 просэным налэш, үмбачынжэ оксажэ күлэш гонымлан саклалт кийа. Сандэн кугужаншлан кредитым калык ий гыч ийыш шуқырак пуэн толэш. Бндэ кугужанш тыгэ 700 миллион тэнтэм күсын погэн. У пабрик-завот шташ пумо оксан чэрыкшэ тугэ күсын погыма гыч пурэн. Зайом дэнэ окса утыр шуқырак погына гынат, тудо альэ пэш шагал, 1914 ийштэ кугужа правичелствын шкэ эл калыклан пушашыжэ йэн йэда 75 т. 02 ур толэш улмаш, кизытшым—4 т. 82 ур вэлэ. Сандэн эл көргыштө совет казнашкэ оксам күсын утларак погаш күлэш. Тидым кажнэ йэнлан умлэн налын, шкэнжын коч изиш гына улшо уто оксажымат зайомышко пуртыман, сбэркассыш пыштыман. Тыгэ штэн тудо шкаланжат пайдам налэш, совет казнамат вийандаш полша.

Буржуй-влакын ваштарэшна сар дэн толмышт годым мэ нуным винтовко дэн чактарышна. Винтовкым кидыштына чот кучаш тунэмынна. Снәрәдымат, патронымат, пушкымат, аэропланымат бндэ шкэ шташ тунэмынна.

Кизыт мланна, Йошкар Армию дэнэ Флотым чоткыдэмдымэ дэн пырлыа, совет казнамат чоткыдэмдаш күлэш. Мэмнан бндэ зайом облигатсийм кучышо йэн 2 миллион нарэ уло. Ик йэнгат ты паша дэч өрдыжыштө ынжэ шого. Чылан рүж тарванэн, Совет элнам тушман дэч ралэна, у илышым вашкэрак штэн шуктэна.

Совет элым аралаш тарваныза!

10 июльшто пүтүнь СССР Ушэм көргыштө „Совет элым аралымэ арны“ тўналэш. Элым аралымэ паша дэч марийат өрдыжэш ок код.

Марий обласыштэ „МАРИЙ“ лўман аэропланлан оксам погаш тўналшыт. „Марий“ аэроплан шташ уло марий калык полшыжэ, сандэн облас дэч пэлан кодыо марий коклаштат тудлан оксам погаш тўналман. Мэмнанат „Чэмбэрлэнлан вашмутна“ лийжэ. Ты кампанийм кузэ эртараш, оксам куш колташ вэрлацкэ вашкэ посна инструкторий колталтэш. Оксажым погаш кизытак тарванман.

ВКП Рўд. Ком. вэлэнсэ Марий сэксий.

Йамдэ лийза.

Калык-влак 1914-18 ийсэ сарым мондэн шуын огытыл гынат, капиталист кугужаныш-влак уэш тулеч куго сарым йамдылат. Англий, Франсий, Амэрык, Йапоний, Италий, Польша чарныдэ у аэроплан, вүд йымалнэ коштшо пушым, пушкам, газым йамдылат, армийштым кугэмдат.

Көн ваштарэш вара тунар йамдылалтыт?

Чыла ты каласымэ кугужанышпаштэ влас помэшык, пабрик оза дэн куго капиталист-влак кидыштэ. Сандэн тушто мом капиталист кўшта, тудым влас шта. Мут гыч, ик кугужаныш буржуазий вэс кугужаныш буржуазий дэн пэш чот ўчашэн сарым тўнал кэртыт. Кажныжэ,—мый сэнгэм гын тавар ужалаш, калык толаш эркынак лийэш,—манын шона. Кизыт Амэрик дэн Йапоний, Англий дэн Франсий, Италий дэн Йуго-Славий ваш сырэн шогат, сандэн кажнышт сарлан йамдылалтыт.

Чыла ты кугужаныш-влак тўрлө-тўрлө калыкым пызырэн илат. Амэрикыштэ нэгр-влакым ындьрат, Йапон кугужаныш — Корэйым, Китайым, моло вэрат тугак. Эн шуко калыкым Англий буржуазий пызырэн, шкэ кидыштыжэ ындьрэн ашна. Шкэ, англичан-влак, 65 мильон вэлэ улыт гынат, нунын кидыштэ 600 мильон нарэ калык пызыралт ила. Ожно кузэ руш пойан марийым пызырэн илэн, тугак кизыт англичан пойан-влак моло калыкым пызырат.

Совэт влас пойаным поктэн колтэн, пызыралт илышэ-влаклан эрыкым пуо. Кажнэ калык шкаланжэ Республикым йа Обласым почо. Шкэ йылмышт дэн тунэмаш, газэтым, журналым, кнагам савыкташ, шкэ эрыкышт дэн у, волгыдо, илышым шташ тўналыч.

Кизыт, мэмнан эрык илышым ужын, англичан капиталист класс кидыштэ пызыралт илпэ калык-влакат эрыкым йодыт. Англичан капиталист-влак эрыкым нунылан пуаш огыт шонно—вэт вара нунылан пашазэ дэн шэмэрын кид вийышт дэн пойэн илаш ок лий.

Пызырмэ калык-влак Англий буржуазий ваштарэш восстанийым, сарым штат. Кизыт китай шэмэр калык Англий полшымо пойан, гэнэрал, помэшик-влак ваштарэш крэдалэш. Англий ваштарэш Индийсэ, Йэгипэтысэ, моло вэрат пызыралт илышэ калык-влак тарванэн тудым сэнгэн шуктат гын, вара Англий куго кугужаныш гыч изип савырна, капиталист классын ожсо илышыжэ йбршэш йорлэштэш.

Английсэ капиталист-влаклан шкэ кугужанышыштат ожсо ласка илыш эртымыла койэш.

Нуно пашазылан пашам ожнысо дэч утларак шыктэн, пашатарым шагалрак тўлэн шкаланышт куго пайдам лукнэшт. Сандэн пашазэ класс капиталист-влак ваштарэш шога, забастовкым штэн нунын дэн кучэдалэш.

Тыгэ англичан пойан-влак ваштарэш пашазэ дэн пызырмэ калык-влак шогат. Тыгэ пойан-влак ваштарэш шогымаш, нунын дэн крэдалмаш ындьралт илыма гыч лийэш.

Англичан пойан-влак ты нэргэн вэс тўрлын шонат. Нуно,—совэт влас ок лий гын, пашазат, пызыралт илышэ калыкат капиталист класс ваштарэш кучэдалаш огыт тўнал илэ,—маныт. Тидлан лийын нуно совэт элым сар дэн пытараш тэчат.

Совэт влас коч кунамат моло кугужанышла дэн мир дэн илаш шона. Буржуазий дэн крэдалаш вийна сита гынат, мэ сарым ынэна штэ. Англичан буржуазий мэмнан ваштарэш пўйым пурын, оршо пийла ваш шогалын сарым тарватышаш вэрч тўрлө осалым шта:

1) Китайсэ мэмнан прэдставичыльством толыктэн, службышо йэнна-влакым тўрмаш пэтрыктэн, 2) Моско Крэмль йымак миным шындаш йэнгым тарлэн колтэн, 3) Лондон олашсэ мэмнан торговой прэдставичыльством, „Аркос“ конторым политсыйжылан толыктэн, 4) Польшысэ совэт посолым пушташ йэнгым колтэн, 5) Лэнинградыштэ партий клубышто погнымашкэ кок бомбым шолыктэн. Тэвэ сэдыгэ англичан капиталист-влак кузэ гынат мэмнам сарыш ушаш тэчат. Тулеч посна нуно сарлан йамдылалтыт, пўтўнь кугужаныш-влакым мэмнан ваштарэш шташ тэчат.

Мэ сарым ынэна штэ, тугэ гынат мылана йамдылалт шогаш вэрэштэш, нунын мылана толын пижмышт годым йамдэ лийаш кўлэш.

Кузэ йамдылалташ?

Эн ончылтэнак Йошкар армийым пэнгыдэмыман. Англичан капиталист-влак сарым шкэ вийан тэкныкыштлан ишанэн тарваташ шонат, садлан мыланат тэкникэ ваштарэш тугак йамдылалтман.

Тылэч посна мылана уло пашазэ дэн крэсаньым сар пашалан туныкташ кўлэш. Сар школым, курсым чыла вэрэ почаш ок лий. Йошкар армийышкат пўтўнь калыкым налаш огэш лий. Тугэ гынат мўнгыштэ пашам штэн илэнак сар пашалан тунэмаш лийэш. Мэ изигэ, кугугэ сар пашам тунэмаш тўнална гын, мэмнан тунам иктат сэнгэн ок кэрт.

Сар пашам тунэмашаш вэрч уло ССР Ушэм мучко **Осоавиахим** почылтын. Осоавиахим —

авиатсий дэн химий промышльэннослан адак совет элым аралаш полшышо ушэм манмэ лийэш. Олалаштат, йаллаштат Осоавиахим йачэйкэ-влак улыт.

Осоавиахим шукэртсэк пашам шта. Тудын эн тўн пашажэ — ССР Ушэмым тушман дэч аралымаштэ. Сандэн Осоавиахим ССР Ушэм-лан аэроплан шташ, курал шташ полшэн шога. Тулэч посна йаллаштэ, олалаштэ вигэжэ 13 тўжэм сар пусаком почын. Осоавиахим сар пашалан полшымо дэн гына ок чарнэ, тудо крэсаньланат йал озанлык пашажлан полша. Мут гыч, саранча, суслик (кугу колья) дэн кучэдалаш аэропланым колта. Тыгэ шты-мэ дэн саранча дэч 10 тўжэм дэсатина шурно утаралтын, украиныштэ суслик дэн шукш-влак дэч—1 миллион дэсатина.

Сэдыгэ Осоавиахим ик мограм ССР Ушэ-мым арала, вэс мограм крэсань - влаклан полша.

Мэмнан марий йаллаштэ Осоавиахим йа-чэйкэ укэ гайак манаш лийэш. Марийланат моло дэч шойылан кодман огыл, Осоавиахим йачэйкэ-влакым йал йэда почаш күлэш.

Кизыт Осоавиахимыш 2 миллион нарэ йэн ушнэн.

Учычыл, комсомол, запас командир, йош-кар армий гыч пөртылшө красноармэйс, крэ-сань-влак! Совет влас тэндан дэч Осоавиа-химыш пурмыдам, Осоавиахим йачэйкым поч-мыдам вуча. Вигэнат ты пашалан пижына гын ССР Ушэмлан тушманжым пытараш пэш йөсө ок лий.

Красноармэйс Микалын.

Ак шулдэштармаш дэн копэратив.

Пашазэ дэн крэсань коклаштэ чоткыдо ушэм лиймэ дэн ты мартэ тушман-влак мэм-нам сэнэн ышт кэрт. Ончыкыжат тугак ара-лалташ вэрч мылана ты ушэмым эрэ пэн-гыдэмдэнак шогаш күлэш. Ты мартэ про-мышлэннос тавар ак йал озанлык тавар ак дэн тагастармаштэ шэргырак ильэ. Сандэн крэсаньым ончыкыжат прольэтар дэн пырля нангайшаш вэрч про-мышлэннос тавар акым шулдэшта-раш күлэш. Ты пашам кизытсэ жа-пыштэ партий дэн совет правичэл-ствэ рүдө пашалан чотлат. Промыш-лэннос тавар акым волтымо дэн крэсаньнат, пашазынат ылыш сайэмэш: крэсань шкэ ужалмэ шурныжлан таварым шукырак налын кэртэш, пашазат штэн налмэ оксаж дэн ко-чыш-йўышым, моло тўрлө күлэш настам шу-кырак налэш. Сэдыгэ промышлэннос тавар ак волтыман пашазыланат, крэсаньланат сай ылышым конда, нунын ушэмым чоткыдэмда.

И й	Кугужанш сату	Копэра-тив	Частник
1922-23	3.203 41,5%	1.123 14,6%	3.302 43,9%
1925-26	5.000 36,6%	4.900 36,4%	3.700 27%

Промышлэннос тавар ак волтымо пашалан ончылтэнакак пижаш ыш лий, кизыт гына шташ вэрэштэш. НЭП пуртымөнгө частник шукэмэ, тунам тўн штышаш паша нунын дэн кучэдалаштэ ильэ. Ындыжым сатулымо

паша частник кидыштэ изэмэ. Ты ойлымо тыш-тэ ончыктымо сипр-влак гыч палын койэш.

Ты мартэ йал озанлык тавар шулдо, про-мышлэннос тавар шэргырак ильэ манна. Тэвэ ты ойыртышым пытараш кок корно уло: иктыжэ—промышлэннос тавар акым тоштыж гайак кодэн йал озанлык тавар акым күзык-таш, вэсыжэ—крэсань тавар акым тоштыж гайак кодэн промышлэннос тавар акым вол-таш. Мэ пөрвөй корныж дэн кайэна гын, оксанат шулдэшт кэртэш, чыла таварат шэ-ргэштэш, пашазын пашатаржэ изэмэш. Тыгай жап 1924 ий дэч ончыч ильэ. Марий-влак ик калта шырпылан миллион тэнтэ дэн тўлмыш-тым мөндэн огыт ул. Тугай жапым нигөнат кондымыжо ок шу. Мэ вэс корныж дэн, про-мышлэннос тавар ак шулдэштармэ корно дэн кайэна.

Тавар ак шулдэштармэ пашалан йалышсэ копэративлан чот пижаш күлэш. Йужо йал копэративыштэ ты пашалан пижыныт, шу-кыштыжо ты нэргэн шоналтэнат огытыл. Эн он-чылтэнак, мэмнан копэратив-влак пайдам шу-кырак налаш тыршат. Паша пайдаштэ огыл. Таварым шулдырак ак дэн шукырак ужалаш тыршаш күлэш. Адак күлэш таварым жа-пыштыжэ кондыман.

Промышлэннос тавар ак волтыманш—пэш күлэш паша. Ты пашам тэнэй гына огыл, йатыр ий ончыкат шташ возэш. Ты мартэ шуко вэрэ промышлэннос тавар акым 10% нарэ шулдэштаралтын, ончыкыжат тугак шталтэш. Көн совет элым вийандымыжэ, па-шазэ дэн крэсань ылышым сайымдымыжэ шуэш гын, ты паша дэч пэлнэ ынжэ шога.

С.В.

10 ий ожно

Октябр революцыйлан йамдылалтмаш.

Партиконферэнсий дэч вара большевик-влак ик ойыш шогалыч; сандэн калыкклан ончык кайшаш корным ончыктышаш паша куштылэмэ. Ты партиконферэнсий дэч вара шэмэр калыкын шукуракшэ большевик вэлкэ лийаш тўнгалыч; тидэ пашазэ-влак коклаштэ пэш палэ лийэ. Кресань тунам эсэр партий могрыштырак ильэ; тидэ Россий Кресань Погнымаш гычат раш койо.

24 май дэн нунын 8-шэ коклаштэ Пёрвöй Кресань Погнымаш лийэ. Ты Погнымаштэ шукуракшэ эсэр-влак илыч, тушто большевик кокла гыч пэш шагал ильэ. Ленин ты Погнымашэн большевик партийын мландэ програмжым лончылэн каласыш, тудо шкэ мутыштыжо, —чыла мландэ шэмэр калык кидыш пурман, —маньэ. Врэмэнний Правичелствэ ты ой ваштарэш лийэ, тудо кресань-влакклан Учредительный Собранийым вучыктыш, шкэжэ Учред. Собранийым ыш штэ, эрэ ончыкко шуйён погыш. Врэм. Правич. ойжо почэш кайа гын, кресань помэшик дэч мландым налын ок кэрт ильэ. Ленин ты нэргэн тыгэ ойлэн: „30 тўжэм помэшик кидыштэ 70 миллион дэсатина мландэ; 10 миллион кресань йэш кидыштитат 70 альэ 75 миллион дэсатина мландэ вэлэ лийэш. Ик помэшикклан 2.000 дэсатина мландэ логалэш, кажнэ кресань йэшлан—7—7½ дэсатина вэлэ. Мландэ тыгэ пöлалтын гынат, буржуазий кидысэ Врэм. Правичелствэ мландым налаш шонышо кресань-влак ваштарэш лўдыктымö приказым вэлэ колтэн шога“.

Врэмэн. Правич. кресаньлан помэшик дэнэ кэлшэн, нунын мландыштым окса дэнэ налаш ойым пуэн. Ты нэргэн Ленин кресань Погнымаштэ раш умландарэн пуэн: помэшик-влак мландыштым кресаньлан нигунамат огыт пу, пуат гынат йара огыт, шонымо акыштым кўраш тўнгалыт. Тунам нужна кресаньжэ адакат мландэ дэч посна кодэш, пойан кресань-влак у помэшикыш савурнат—манын.

Тыгань ой—большевик партийын ойжо. Большевик партий 1917 ийыштэ, Пэвраль революцый лиймöнгак, тыгэ кресаньланат, салдатланат (шинэл чийшэ кресаньланак) умландарэн шогэн, тудым илышыш пурташ тыршэн. Погнымаштэ, Лениннын ойлаш лэктын шогалмыж годым дэлэгат-влак тудым пэш сайак ваш ышт лий гынат, мутшым пытармыжмöнгö, шуко кресань дэлэгат-влак Ленин ойлымо кэлшымылан тудым йöратэн ужалышт.

Большевик-влак шагал улмо дэн кресань депутат-влак погнымаш эсэр ойан пунчалмутым луктын.

Ты погнымаш кресаньлан нимомат пуэн кэртын огыт, буржуазийлан йöршö вэлэ лийын. Ту погнымаш Врэм. Правичелствылан полпаш кўлэш манын пунчалын. Кресань депутат-влак эсэр тыршымэ дэн олталалтыныт, помэшик кид гыч мландым, чодрам налын кэртын огыт. Кресань-влакын тунам пагалымэ эсэр партий тыгэ штымыж дэн буржуазий кидыштэ улмыжым, буржуазий вэрч тыршымыжым чыла ончыл шэмэрлан палын ончыктэн.

Умбажым эсэр-влак кресань-влакым пэш кужашак олталэн ышт кэрт, кө улмыштым нужна кресань-влак вашкэ умлышт, нунын дэч тупынь лийын, большевик-влак вэлкэ савырнаш тўнгалыч.

Нуннын 16-жо Пўтўнь Россиясö Совет Погнымаш почылто. Тўжэм нарэ дэлэгат гыч, большевик-влак шўдö дэч утларак вэлэ илыч, молышт—тўрлö моло партий гыч. Погнымаш почылтмо дэч ончык большевик дэн мөншывик-влакын посна канашымашышт лийэ, варажым пырля канашаш чумаргышт. Мөншывик дэн большевик-влак канашымаштэ эн ончычак сар нэргэн мугланышт. Большевик-влак,—кугужаныш влас буржуазий кидыштэ, сарат буржуазийлан гына пайдам конда, пролетар-влак власым шкэ кидышкышт налын гына империализм сарым пытарэн кэргыт—манын ойлышт.

Мөншывик-влак ты ой ваштарэш лийыч: ты сар, империализм сар огыт—маньыч. Социализм революцыйым шташ Лениннын ўжмыжым мөншывик-влак лийдымаш пашаш чотлышт.

Врэм. Правич. нэргэнат большевик дэн мөншывик-влак ик ойан ышт лий.

Мөншывик-влак Врэм. Правич. пашажым кэлшышылан чотлышт; Пашазэ, Кресань да Салдат депутат-влак Советлан гына тудын пашажым кузэ штымыжым ончалш кўлэш манын ойлышт.

Большевик-влак кокла гыч Врэм. Правич. нэргэн Камэньэв, Л. Б. тыгэ каласэн: „куго буржуазий дэн мөншывик партий, молат ушнэн у Врэм. Правич. штэныт гынат, пашаштым нигунамат ончык колтэн огыт кэрт. Пэнтгыдэ революцый-влас, совет-влас кўлэш“ Тугэ гынат, март тылзыштэ Камэньэв, Л. Б. вэс тўрлын ойлэн. Сибириштэ улмыж годым тудо Врэм. Правичелствын чыла ойжым илышыш пурташ кўлэш манын. Адак тунамак Миклай кугыжан шольыжлан—Михаиллан салам тэлэграммым колтэн. Лениннын Россияш толмыжмöнгö вэлэ майысэ партиконферэнсийэш Ленин мутым колыштын Камэньэв дэнэ моло большевик-влакат ожнысо йонгыш корнышт гыч корангын, большевик корныш возыныт.

Врэмэн. Правичелствэ нэргэн адак йатыр йэн лэктын ойлыш. Большевик-влак кокла гыч эн кэлгын, йöршын Ленин умландарыш. Тудо тыгай ойым каласыш: Россияш революцый у власым луктын—Совет власым. Ты влас буржуазий влас дэн йыгрэ илэн ок кэрт, кудыжо гынат пытышашан. Влас буржуазий кидыштэ лиймэ кодым кугужаныш озанлык шалана. Врэм. Правичелствэ сарымат чарэн ок кэрт, чараш огэшат шоно; Сарым чара гын тудын пайдажэ шагалэмэш. Тудо тигыдэ калыккланат эрыкым ок пу. Сандэн Врэм. Правичелствылан полпаш ок кўл, тудын буржуазий вэрч гына тыршымыжым калыкклан ончыкташ, умландараш кўлэш.

Эсэр дэн мөншэвик-влак Врэм. Правичелствэ вэлкэ шогышт. Иунын 21-жэ Совет Погнымашын кас засэданийыштыжэ Врэм. Правичелствэ нэргэн пунчалмут штатэ.

Ты пунчалмут эсэр дэн мөншэвик-влак дэч пурталтэ; тушто-власым Совет кидыш налаш ок кўд—манын каласалтын ильэ. Тунам Совет Погнымаш калыкым Врэм. Правичелствылан полшаш ўжэ. Погнымаш лукмо пунчалмут дэн вигэнат ышт кэлшэ: мөншэвик дэн эсэр-влак вэлкэ 543 йўк ильэ, ваштарэш — 126, тышкат-тушкат лийдымэ—52.

Варажым Совет Погнымаш Государственный Думо нэргэн пунчалмутым лукто. Кок пунчалмут ильэ: иктыжэ большэвик дэн сотсиал-демократ интернационалист-влак дэч, васыжэ—мөншэвик дэн эсэр-влак дэч. Пунчалмутлан кид нёлтымб годым утларакшэ мөншэвик дэн эсэр-влак вэлкэ лийыч: нунын вэлкэ 491, ваштарэш 216.

Тулэч вара сар нэргэн кагашышт. Тыштат эсэр дэн мөншэвик-влак ушнэн большэвик-влак ой ваштарэш шогышт. Большэвик-влак кокла гыч эн раш Ленин лэктын ойлыш.—Кизытсэ сар помэшик дэн капиталист-лан пайдам конда, шэмэрлан ойго, нэлэ илыш вэлэ толэш—маньэ. Сар паша шотыштат мөншэвик дэн эсэр-влак сэнгышт. Погнымаштэ эсэр дэн мөншэвик-влак шукырак лиймэ дэн моло паша нэргэн лукмо пунчалмут-влакат нунын шонымо дэн лийэ.

Ты Погнымашэшак ВЦИК сайлалтэ. ВЦИК'ыш утларакшэ мөншэвик дэн эсэр-влак пурышт: мөншэвик 104, эсэр 100, большэвик 35, моло партий гыч—18.

Контр-рэволүтсий ваштарэш.

Иунын 21-жэ большэвик партий рўдб комитэт дэн Петроград Комитэт погынэн, контр-рэволүтсий ваштарэш иунын 23-жо демонстратсийым шташ кагашышт. Петроград Совет Исполком демонстратсийым шташ ок кўл маньэ.

Тудын кышаж дэнак Пўтўнь Российсэ Совет Погнымашат иунын 23-жо лийшаш демонстратсий ваштарэш пунчалмутым лукто.

Пашазэ дэн салдат-влак демонстратсийлан йамдылалташ тўналыч. Эрлашыжым, иунын 22-жо большэвик партий Рўдб Комитэт демонстратсийым кизытак шташ ок кўл манын пунчалмутым лукто: вийым погэн шуктыдэ вўрым шуко йоктараш возэш—манын тудо каласыш.

Тугэ гынат иунын 23-жо коклан-коклан демонстратсий лийэдыш. Большэвик-влак ты кэчын демонстратсийыш лэкташ ок кўл маныныт гынат, пашазэ дэн салдат-влак чот шыдэшкэн Врэм. Правичелствэ ваштарэш лэктыныт. Пўтўнь Россий Совет Погнымашат демонстратсийым чараш дэлэгат-влакым сайлэн колтэн.

Пашазэ-влак демонстратсийым чараш лэксэ Погнымаш дэлэгат-влакым воштылыныт вэлэ, нунын ваштарэш тўрлб шыдэ мутым кычкырлэныт. Нуно большэвик оратырым гына шып лийын колыштыныт.

Пўтўнь Россий Совет Погнымашат Врэм. Правичелствылан ипанмэ демонстратсийым иулын 1-жэ шташ пунчалмутым луктын. 1 июль демонстратсий Совет Погнымаш пунчалмут почэш лийын гынат, большэвик ойын чынлыкшым палын ончыктэн.

Москошсо митинглаштэ большэвик-влак ойлымо вэрыштэ гына пашазэ дэн салдат-влак погынэныт. Ты демонстратсий большэвик партийын ойжо шарлымым раш

ончыктэн пуэн. Петроградыштэ, Кронштадыштэ, Гельсингфорсышто, моло вэрлаштат тугак лийын. Совет Погнымашын Врэмэний Правичелствылан ипанымым демонстратсий дэн ончыкташ шонымыжо лийын шуын огыл. 1 иунысо демонстратсий большэвик партий вэлкэ шогышо демонстратсий лийын.

Пабрик-завот комитэт-влак конфэрэнсий.

12 иунышто Петроград пабрик-завод комитэт-влак конфэрэнсий лийэ. Ты конфэрэнсийыштэ 568 дэлэгат гыч пэлыж дэч шукырак большэвик-влак илыч, сандэн ты конфэрэнсийын пашажэ большэвик-влак ончыктымо корно дэн кайыш. Конфэрэнсийштэ большэвик-влак дэч пашазэ контроль нэргэн доклад лийэ. Авилов промышленнос пашам кугужаныш влас контролыш налаш кўлэш манын ойлыш. Тыдлан Ленин пашазэ контролыш сайлыкшым, тудын кўлэшыжым умландарэн пуо.

Ты конфэрэнсий промышленнос пашам ончаш пашазэ контролыш шташ кўлэш манын пунчалмутым лукто. Ты ойым Ленин Российыш толмыжмбнтб пёрвбй возымо апрэлысэ статашыжэ сэрэн ильэ; тудо пабрик-завод комитэт влакын кўлэшыжым, нунын куго пашам штэн кэртмыштым ончылтэнак умлэн налын улмаш.

Ты конфэрэнсийын пашажэ Петроград кбргылан гына йбршб лийын огыл, тудын пунчалмутшо почэш чыла Россий кумдыкэшак паша штымэ пабрик-завод комитэт-влак лийыныт. Коклан гына ты комитэт-влак мөншэвик дэн эсэр кидыш вэрэштын, тугэ гынат, нуно нимомат штэн кэртын огытыл. Утларакшым большэвик ой почэш кайэныт, Окчббр рэволүтсийым лишэмдаш, йамдылаш полшэныт.

* * *

Рэволүтсий лиймын пёрвбйракшым эсэр мogyрыш шогышо салдат шуко ильэ гын, июль тылзэ шумбнтб вэстўрлэмэ. Армийыштэ большэвик-влак шукэмыч, паша шташат чот пижыч. Иунын 29-жэ большэвик партий сар организатсий конфэрэнсий почышто. Конфэрэнсийыш 107 дэлэгат тольо. Ты конфэрэнсийэш Ленин—влас штымэ дэн Пашазэ Совет адак мландэ паша нэргэн—докладым штыш. Сталин йолташат тигыдэ калык нэргэн, тигыдэ калык гыч носна полкым штышаш нэргэн докладым штыш.

Ты конфэрэнсий армийыштэ улшо большэвик-влак-лан паша шташышт корным ончыктэн пуо.

Иуныштак буржуазий большэвик ой шарлымым шпжын, пашазэ дэн крэсаньын большэвик вэлкэ лупшалтым ужын шкэнжым тўрлб тўкын аралаш тўналыч. Ты пашаштыжэ буржуазийлан Врэм. Правичелствэ тўрлын подшэн, большэвик партийым, пашазэ дэн крэсань-влакым пызырэн шогыш. Пашазэ дэн крэсань тидым кэчэ гыч кэчыш утыр умлаш тўналыч. Большэвик ояат нунылан кэлшаш тўналын, сандэн большэвик партий вийанаш, кугэмаш кыршэн.

Врэмэн. Правичелствэ большэвик партийын Рўдб Комитэт дэн Петроград Комитэтшым шыгырэмдэн ик пбрт гыч вэс пбртыш кусаркалэн, буржуазийлан мо кўлэшым эрэ шуктэн шогэн. Пашазэ дэн салдат-влак тидым ужын Врэм. Правичелствэ ваштарэш лийаш тўналныт.

Большэвик партийым мунар шыгырэмдэныт, тунар тудын вэлкэ шэмэр лупшалт шогэн.

Ст. Свинцов.

КОМСОМОЛ ДЭН ПИОНЬЭР ПАША

Пионьэрын кэнэжым штышаш пашажэ.

Тэлым пионьэр-влак кэнэжымсэ нарак пашам штэн огыт кэрт. Ик могрым йүштө, вэс могрым эрэ пörтыштө шташ возэш. Кэнэжым кузэ шоналтэт, тугэ шташ лийэш. Кэнэжым пионьэрын штышаш пашажэ тыгань лийшашан:

Отрэд, звэна погнымаш. Тэлым звэна погнымаш арньаш ик кана, йужо вэрэ кок кана лийэш. Отрэд погнымаш — арнья йэда. Звэнаштэ түрлө урэм гыч лийыт, кэнэжлан тугэ кодаш ок йөрө. Пионьэр-влак звэнаштэ ик урэм гыч лийышт. Тунам паша жапысэ йуран кэчыштат погнэн кэртит, ту урэмыштэ илышэ йоча-влак коклаштат пионьэр паша шташ куштылго лийэш.

Пайрам годым, йара жапыштэ пионьэр түшкан погнымашыжэ чүчкүдынак лийжэ, паша жапыштэ кок арньаш ик кана погынат гынат сита.

Пионьэр-влакым тыгэ пöлкалмаштэ нуно уло йал йоча-влакым шкэ корнышт дэн нангайэн кэртит. Кажнэ пионьэрын, кажнэ звэнан пашажэ раш койын шогыжо, ты нэргэн вожатыйлан сайынак шоналташ күлэш.

Йалысэ пионьэр-влакын штышаш пашашт пэш шуко; тугэ гынат нунын пашаштым коктытэ пöлаш лийэш: ик пашажэ — пионьэр-влак коклаштэ, вэсыжэ — тыглай рвэзэ коклаштэ.

Пионьэр-влак коклаштэ мом штыман? Ты нэргэн шуко возалтын, ойдалтын. Тугэ гынат кызтат титак-влак улыт. Йужо йаллаштэ пашам олашсэ пионьэр-влак гай шташ төчат. Чын, пионьэрын пашажэ олаштат, йалыштат иктэ. Тугэ гынат ту ик шты-

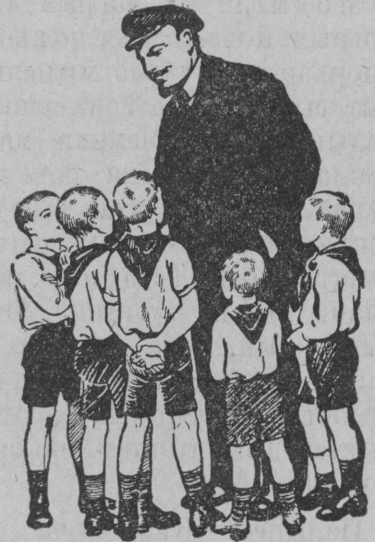
шаш пашамак олаштэ ик түрлын, йалыштэ вэс түрлын шташ вэрэштэш. Йалыштэ пионьэр пашам марий ылышым шинчэн, марий ылышлан кэлыштарэн штыман.

Вүдтэ, кэчыдэ, йуждэ адак кочдэ нимогай чонанат илэн ок кэрт. Тэвэ ты нэргэн пионьэр-влаклан умландарман. Мут гыч, ик кэчыштэ вүдэш лу кана пурэт гын, тазалыкэт пыта, ужар кийарым, пурсам шуко кочкат гын, мүшкүр кошта, кэнэж ойар кэчыштэ күжгө вургэм дэн коштат гын, тазалыкэт начарэмэш. Вожатыйлан вүдэш кузэ пуршаш, кочыш нэргэн, моло нэргэнат умландарман. Пионьэр-влаклан умлымыштым моло йоча-влакланат ойлэн пырля илышыш пурташ тўналман.

Йара жапыштэ, пайрам годым пионьэр-влаклан пырля экскурсийыш мийаш, вүдэш пураш, түрлө модыш дэн модаш сай. Паша жапыштат тудо вүдэш пуржо, шкэ тазалыкшым ончыжо.

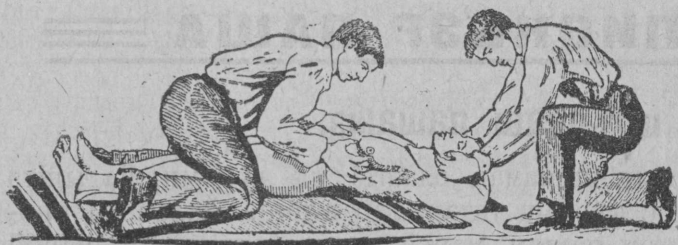
Тэрныжэ пионьэрлан мом штыман? Пионьэр отрэдыштэ мом тунэмэш, мом ужэш, тувэч күлэшыжым вигэ йэшыштыжэ илышыш пуртэн шогыжо. Пионьэр отрэдыштыжэ пöрвөй мэдйтсйн полшымашлан тунэмэш гын пэш сай лийэш. Мут гыч, вүйэш үпш логалэш, кишкэ чўнгалэш, кид пүчкылтэш, вүдэш пурэн кайшэ йа моло тугай иктаж мо лийэш гын, тунам вара пионьэр-влак полшэн кэртит. Ик йалыштэ лу ийаш йоча локан вүдыш пурэн кайэн колэн. Вүдыш пурэн кайшым тырландарэн моштышо пионьэр лийэш гын, тудо ок коло ильэ.

Пörтыштө кармэ, таракан шуко лийэш, нуно чэрым шалатат. Пионьэр-влакым нуным пытараш тунукташ күлэш. Пионьэр адак тэрныжэ тазан илышаш, тазалык нэргэн сэрымэ кнагам, журналым лудшо.

Лэнин пионьэр-влак коклаштэ.

Вудыш пурэн кайшым тырландармаш.

Модмаш ик [могрим тазалыкым пуа, вэс могрим йоча-влакым қоллективыш уша. Адак пионьэр-влак түрлө модышым лукташ тўналыт гын, уло йал йоча-влакым шкэ кўдыкышт налын кэртят. Мэмнан марий пионьэр-влак коклаштэ у модыш пэш шагал, иктаж кум түрлө модышым муат гын йывыртэт, тудыжат тошто, пионьэр-влакын тугай модыш дэч шэрышт тэмын. Тидэ пэш куго титак. 12-15 ийаш модаш куанышэ йоча-влакым от модыкто гын, нуно пионьэр тўшкам кудалтэн кайат. Садлан түрлө у модышым пурташ кўлэш. Кизыт түрлө вэрат сар пашалан туныктат. Тэвэ, тыштат йошкаргэ дэн ошо лийын модаш лийэш.

Йалыштэ мунар йоча уло тунарэ ты модыш дэн модын кэртэш. Уло йоча-влак коктытэ пөлалтыт. Кидэшышт йошкар пасмам пижыктышышт йошкаргэ лийыт, ош пасмам пижыктышышт—ошо. Модаш пасуштат, чодраштат лийэш. Кок пэлкэ шаланмөнтгө кажнэ могыржо звэналан 8-10 йэнг дэн пөлалтэш, кажнэ звэна кугуракым сайла. Варажым вашваш мийат. Тыштэ крөдалаш ок кўл, пасма лыптыкым гына рудэн налаш тыршаш кўлэш. Көнум рудэн налыт, тудо модыш гыч лэктэш.

Йал озанлык паша. Йужо йал школышто кэнэжым йоча-влакым парэнтгэ, кэшыр, кийар, ушмэн, ковштан шындаш, сад пашалан туныктат. Пионьэр-влакын ты пашалан тыршэн тунэмман. Түлэч посна түрлө пакча шукш, лыпыньэ, пакча йэмышым пытаршэ осал кайык-влакым шинчэн нунын дэн кузэ кучэдалашым шинчаш тыршыман. Адак пасушто шурным кочшо шукш - влакымат шинчыман. Түлэч посна пионьэр-влакын вашполыш комитэт пашалан, моло мэр пашаланат полшыман.

Экскурсийыш коштмаш. Йужо вожатый ончылтэн шоналтыдэгэчак пионьэр-влакым погат иктаж вэрэ экскурсийыш нангайа. Тыгэ штымэ дэн экскурсийын йөнжө ок лий. Сандэнэ экскурсийыш йамдылалтдэ кайаш ок кўл. Экскурсийыш пасуш кайаш лийэш.

Түрлө шудым, мландэ поротым умландараш ўжат гын коч могай учичылат ом мийэ манын ок ман, йара кодым йывыртэн мийа. Тыгэ коштын түрлө шудым, түрлө мландэ поротым посна изи шипаш погап лийэш. Тыгэ коштмо рвэзэ-влакын пэш шукко пайдам кондэн кэртэш. Адак экскурсийыш лышыл олашкат, заводлашкат мийаш лийэш. Вожатый изиш унганрак лийэ гын ты пашам сай шташ лийэш.

Пионьэрыш пурдымо йоча-влак коклашсэ паша. Пионьэр улам манын шўйэш йошкар галстукым сакэн коштмо дэн гына ок лий. Мут дэн гына огыл, паша дэнат пионьэр лийаш кўлэш. Пионьэр нужна, батрак, тулык йолташышт-влакым ынжэ мондо. Пионьэрлан тугай йолташышт-влакын вийжэ шутымо сэмын полшыман. Рвэзэ-влак

коклаштэ пайрам кодым пашам пэш шукко шташ лийэш. Тунам түрлө модышым, ойлымашым, мурмашым, экскурсийым, мольмат штыман. Тыгэ штымэ дэн йалсэ ўдўр-рвэзэ-влакым алама корно гыч лукнаш паша куштылэмэш. Йалсэ изи-влак шолып тамакам шупшыт, пожарым луктын кэртят, пакча йэмышым шолыштыт, түрлө алама мут-влакым ойлат. Пионьэр-влакын

кын тыгай осаллык дэн кучэдалаш кўлэш. Адак пионьэр-влакын погнымашышт эрэ ик вэрэ лийжэ. Тугэ лиймаштэ туш пионьэрыштэ шогыдымо-влакын толын кэртят. Тыгэ шта гын ижэ йалсэ пионьэр йал йочам шкэ корныж дэн нангайэн у илып шташ полнаш тўналэш. Пионьэр организатсий партий дэн комсомол ончыктымо корно дэн кайа. Тидым кажнэ пионьэрлан шинчэн шогыман.

А. Васильев.

Сэрнур II ст. школ комсомол йачэй- кын пашажэ.

Кизыт йачэйкыштэ 69 комсомольэс. Нунын кокла гыч партий кандидат—2, комсомол кандидат—1. Пёрйэнг 59, тувэч марий—56, ўдрамаш 10, марий гыч—7. Кокла крэсань гыч—38, нужна—30, батрак—1.

1927 ийштэ 18 йанвар гыч майын 24-шэ мартэ погнымаш дэн засэданий 7 кана лийэ.

Чыла комсомольэс-влак политшколышто тунэмыч. Политшколыш тунэмаш 98% кошто.

Йачэйкыштэ дисциплинат сай. Комсомольэс-влак партий погнымашкэ кодыдэ коштыт. Партий йачэйкэ гыч мэмнан йачэйкыштэ прѣставичыл уло. Тудын коч комсомолыш партий ой пурэн шога.

Кок марий йалым шэфлан налылтын. Туш мийэн доклад-влакым, кок консэрттым штышна.

Комсомол йачэйкэ школэш пионьэр отрядым почна. Школыштына 51 пионьэр уло. Тулэч посна тўналтыш школешат пионьэр отряд почылто. Пионьэр пашам шташ комсомольэс-влак ойыралтыныт.

Комсомол ўдўр-влакат марий ўдрамаш коклаштэ пашам штат.

Комсомолыш пэш сайлэн пурталтэш, тэнэй 2 йэнгым гына налылтэ.

Адак комсомольэс-влак, кэнгэжым йалыштэ илымышт годым, крэсань-влаклан тўрлым умландарат, йал озанлык пашаштланат полшат.

Казансэв В.

Штымэ пашана.

Пўрө кантон Мэран йалысэ 7 ий тунэмме школ комсомол йачэйкыштэ члэн—14, кандидат—30. Комсомол йачэйкэ „Авиахим“ кружокым почо. „Авиахимыш“ 39 тунэмшэ рвээ сэралтэ, оксамат пэлыж нарэ тўлэн пытарышт. Ты кружок „Авиахим“ нэргэн докладым штыш. Йатыр калык погыныш. Шуко йодыш лийэ. Мэран йал ўдўр-влакат илыч. Нунаш шуко йодыштыч. Изарньа йэда погнымаш лийэш; туш колышташ йал ўдўр влакат толыт. Нуно комсомолыш шап пурат.

Пионьэр пашат сай шталтэш. Ончылтэнжым вожатый руш гыч ильат пашан пэш йбнжө ыш лий, ындэ пионьэр пашам ончаш бўрөм сайлышт, вожатыйланат марий гыч Чапайым шогалтышт, тудо пионьэр пашам сай шта.

Мукай Йаншай.

СЫЛНЭМУТ

Агроном.

Эрык йужыш лэгылдэт,
Тышкэ-тушко ончалат,
Йалым ужын, лыжгатэн
Шэрэ мурым муралат.
Йал шэнтэчын куанэн
Ший вўднажэ йогалэш,
Тайыл вэлым лузганэн
Шэм кожлажэ шўшкалэш.
Пэшак чэслэ кастэнжат!
Шўшпўк сылын шўшкалта,
Сур кава гыч тылзыжат
Воштылалын лойгыкта.

I.

Курук-лакым авырэн,
Кумык-кагыр тайныштал,
Шўкшө йалжэ шинчылтэш,
Лыкын-лукин лийылдэн.
Пэчэ, пэчэ, пэчыла...
Пизлэ, пистэ, ломбэрла...
Порсын ганьэ йарымалт

Корно-влакшэ кадыргат.
Йал покшэлнэ ош чэркэт—
— Попын кэлгэ кўсэнэт:
Кэнгэж кэчэ ваштарэш
Мўндўрчынак йылгыжэш.
Ты йалыштэ коч кожат
Йорло, сокыр—чэр ора.
Тол(ын) шуэш гын тэлэ жап,
Шукышт туртын кавара.
Молан тидэ? Мо тугай?
Чылтак йорлыс калыкэт?
Йал йыр йара млэндэ гай
Шўкшак шудан пасуэт?..
Тушто укэ тунэмшэт—
Газэт, кнага лудалшэт,
Садлан нэлэ илышэт
Шукак уло лукыштэт.

Йал покшэлнэ эн начар
Йэший Власын кудыжо...
Тудын...—Колда! Эй, айар!
Шылын куржын эргыжэ!“

Эргэ кайэн. Түлүкэш
Кодын шүкшө кугуза.
Ындэ йалтак йүдыгэшт
Йомылда дыр сурт-оза?..

II.

Кэчэ кэчын эрталэш.
Илыш койын вэсэмэш.
Влас сэрмашым налдалэш,
Шонгын чонжо лүшкэмэш.
Влас сэрмашым лудыкта
Күтэн коштшо йочалан.
— „Эргыч ил(ы)шым вапталта.
Вучэн шого вэс ийлан“...

Сэрыш толмым чыланат
Йал марий-влак колылдат.
Пётрым иктыш вурседат,
Түрлө тükын кугурат.
Утларакшым поп Мачвий
Влас „йочажым“ пэш вурса:
— „Тэгыт вуйжым осал вий
Тамык вэлкэ нангайшаш!
Шкэ ачажым кудалтэн
Кунам поро йэнг кайа!
Ындэ йумо кудалтэн,
„Анчикрисыш“ вэл тайна“...

III.

Эрык йужыш лэгылдэн,
Сайн көргэтым йуалтэт;
Йалым ужын, лыжгатэн
Шэрэ мурым муралтэт.
Тыгэракын Пэтырнат
Шкэ йал дэкшэ лишэмэш,
Түрлө-түрлым шоналта,
Йолжо писын ошкылэш.
— „Шуко пасум йалэшна
Мийэн шташ тўналына,
Түрлө патыр машина
Нур ўмбаке колтэна“.

IV.

Шүк коршангтым тарватэн
„Вуж“ мардэжшэ пуалэш,
Шүш(ө) онгажым лыйгыктэн,
Пөрт лэвэдшым лупшыштэш.
Рэгэнчалтшэ шэртныжэ
Йүкым колын тайныштэш.
Шочмо-кушмо сай йалжэ
Агрономым ваш лийэш...
Чай дэн кашшым лывыртал,
Пөтыр порын мутлана:
— „Эрла эрак киньэлал,
Йал кангашым погэна.“

Кум пасунам кудалтэн,
Шым пасушко кусэна.
Түлө вольыкым ашнэн,
Мал-поганак лийына“...

V.

Лыжгыкталын, шоргыктэн
Шөртнө йүржө йүрылда.
Ўпшым-пушым лугылдэн,
Озым-вэчэ шүлалта.
Тыштэ—озым чэвэрэт!
Тушто—клэвыр моторэт!
Эй, сбралыс, пэш мотор!
Пыгыш кум нур, пыгыш тор!..

VI.

Шыжэ толмым увэртэн,
Шэм коракшэ кычкыра.
Шүльө-вэчым кэлштарэн
Чойн машина мўгўра.
Ушнымаштэ—куго вий.
Модын-воштыл вэлэ штат.
— „Шурно шочын. Эк, Озий,
Йөршыи йомо ойгына!“.

Ўдүрэт-влак кугэшнэн
Агроном дэн мутланат,
Качэ-влакшэ төришталтэн
Шож күлтажым пидэдат.

VII.

Шыжэ толын. Йүр йүрэш.
Кэчыгутакак пыл коштэш.
Вакшым шуктышт. Йонгыштат,
Киндым, кургым йамдылат.

Шукак ыш лий, агроном
Толын шуо адакат,
Йал кангашым чумура,
Поро мут дэн кутура:
— „Родэм-шочшэм, содоррак
Айста школнам төрлэна.
Садлан вэрчын вуйгэнат
Изиш пырчым погэна.
Эн ондакак мый пыштэм!“

* * *

Кизыт тудо йалыштэм
Илыш корно почылтын,
Лэнин корно йолгыжын.
Таза йочан йүкышт дэн
Школ кудвэчэ сбраса;
Агрономын вийжэ дэн
Мландэ кумул савырна.

М. М. ИВАНОВ.

ТУНЭММЭ ПАША

Ўпыштө тунэмшэ мари рвэээ-влак.

Ўпыштө түрлө школышто 28 мари рвэээ тунэмшэ. Тунэмшэ жапыштэ мари рвэээ-влак кок арналан ик кана погнымышым штэдышт. Ту погнымышлаштэ штымэ дэн штышаш паша нэргэн канашалтэ. Паша Башобком мари сэксий дэн пырля шталтэш. Апрель тылзыштэ мари тунэмшэ-влак, Ўпэш марла спэтакльым шындышт. Тушко Ўпыштө улшо моло тигыдэ калык-влакат толыч. Нунат шкэ койышыштым, усталыкыштым ончыктышт.

Тылэч посна Ўпыштө тунэмшэ мари-влак 30 уштыш вэрыш Күшыл Ўзэк дэн Ўлыл Ўзэк лүман мари йаллашкэ мийышт. Тушто мари-влаклан комсомолын пашаж нэргэн,

промышлэннос дэн йал озанлыкым нөлталшаш, вийангышаш нэргэн ойлышт. Пэш шуко мари-влак толыч. Марла ойлымым пэш палын колыштыч. Ойлымо дэч вара „Ўпэш дэч ўш лэктэш“ манмэ пиэсым шындышт. Спэтакль пэш сай эртыш. Модшышт-влак сайын модыч, садлан ончышышт-влак куанэн ончышт.

Күсылан Ўпыштө тунэмшэ мари-влак Пүрө кантон Чорай дэн Мишкан мари волослаш мийнэшт. Тушко мийэн спэтакльым шындаш, мари-влак дэн түрлө нэргэн мутланаш шонат.

Русиньн.

Ольан помжалтына.

Алабога кантонисо Шуар йалыштэ школ 1921 ийштэ пэтралтэ. Түлэч вара тунэмшаш паша мэмнан дэн пытыш. 1926 ий 17 декабрьштэ йалэшна ликпункт почылто. Ликпункт вэлэн тунэмшэ кружок почылто. Ту кружо-

кышто ындэ 25 йэн шога, тувэч 8-жэ үдүр. Кружок паша ольанрак кайа гынат, сай шталтэш. Комсомолышто 5 йэн шога; 2 дэлэгаткэ йал совет члэнлан сайлалтэ.

Й. П.

Т Ы Н Ъ А М Б А И Л Ы Ш Г Ы Ч

Күшнө шолаштэ—ССР Уша Польшысо прэдстави-
чылжэ, Войков, П. Л., тудым англичаниталист-влак тарлымэ
Кавэрда луман монархист-бэлогыс Варшавэ вокзалэш
иуньын 7-жэ пушто; ұлныжэ—Войн шугаржэ; покшэл кок
сүрэт—Войковым тойаш нагтайатшнө пурлаштэ—Варша-
высэ шэмэр-влак Войковын кашпэ пураш чэрэтыштэ шо-
гат; ұлыл кок сүрэт—Гэрман йош фронтвик-влак Войков
пуштыктышо импэриалист-влак ваврэш митингым штат.

Чыла рвэээ - влакым тунуктымо нэргэн.

Май тылзыштэ Р. С. Ф. С. Р. Наркомпросын Цэнтросовнацмэнжэ тигыдэ калык коклаштэ вигэ рвэээ-влакым тунуктышаш паша нэргэн погнымашым штыш.

Ты погнымашкэ Совнацмэн вуйлатышэ, школ шукэмдымэ пашам тёрлышö, инспектор-влак толыныт ильэ. Адак Москосо йужо учоный дэн тигыдэ калык илышым шинчышат ты погнымаштэ лийыч.

Тыгай погнымаш Рэволүтсий дэч вара вэ-сымшэ кана лийэ. Ончыл погнымашыжэ 1918 ийштэ лийэ. Ту погнымаш тигыдэ калык-влаклан культур пашаштэ тўналтыш корным вэлэ ончыктэн пуэн ильэ.

Ты погнымаш пўтўнь рвэээ-влак тунуктымо нэргэн штышаш пашам чыла мограм лончылэн налын шкэ пунчалмутшым лукто. ВЦИК дэкрэт почэш 1933-34 ийлан тунэман кушкын шушо уло рвэээ-влакым тунукташ тўналман.

Дэкрэтым илышыш жапыштыжэ пуртышаш вэрч ончылтэн шуко йамдылалт шогаш кўлэш. Садлан лийын Цэнтросовнацмэн май тылзыштэ ты куго паша вэрч посна погнымашым штыш.

Погнымаштэ тыгай доклад-влак шталтэ:

- 1) Нацмэн школлаштэ кузэ паша кайа, кузэ тудым ончык колтыман.
- 2) Нацмэн калыклан монар ий тунуктымо школ кўлэш.
- 3) Молан школышто рвэээ - влакым шкэ йылмэ дэн туныкташ кўлэш.
- 4) Руш йылмэ нэргэн.

Доклад-влак колыштомөнтө погнымаш, пашам сайын лончылэн налаш, калык шот дэн 5 сэксийлан ужашлалтэ: 1) угро-фин, 2) кэчэ шичмаш вэл калык, 3) кавказ калык, 4) тўрк калык, 5) монгол-манчжур-влак.

Погнымаш почмо годым Цэнтросовнацмэн вуйлатышэ Мансуров йолт. тигыдэ калык-влакын рэволүтсий дэч ончылсо пизыралт илымышт нэргэн раш каласэн умландарыш.

Тыгэ пизырналт илымышт дэн тигыдэ калык-влакын шукушп пэш шэнтэлан кодыныт. Йужо калыкшын кнага, газэт ожно йөршэшп луктылтын огыл. Шкэ йылмэ дэн тунукты-машлан тошто правичэлствэ тупунь шогэн, тыгай школым почаш эрыкым пуэн огыл. Тигыдэ калык коклаштэ рэволүтсий дэч ончыч тунэмшэ 3-10% гына чотлалтын.

Ожно пизыралт илышэ тигыдэ калык-влак пэш шэнтэлан кодыныт ильэ гынат, рэволүтсий дэч вара, Совэт влас лиймөнтө, нуно

шуко ончыко кайышт, кизыт нунын коклаштэ тунэмшэ-влак 30-35%-ыш шуыт, йужо калыкшын тунэмшыжэ түлэчат шукурак лийэш.

Тугэ гынат, руш дэн адак моло ончыл калык дэн тагастарэн ончэна гын, тигыдэ-калык-влак тунэмшэ пашаштэ шуко шэнтэлан кодыныт, эн пичкэмыш калыкын тунэмаш йөршө йочажэ кизытат 3-5%-шэ вэлэ школышко коштэш. Садлан культур пашаштэ чыла калык-влакымат тёрлышаш вэрч шэнтэлан кодшо калык коклаштэ тунуктымо пашам йылэрак ончык колтыман.

Калык-влакын илышыштым, шкэ шотыштым, койшыштым ончэн гына ты пашам сайын виктарэн шукташ лийэш. Ты нэргэштэ тунуктымо пашам ончышо-влак вэрлаштэ шукужым ты мартэат палэн шуктэн огыт ул.

Окчябр рэволүтсий тигыдэ калык-влакым кугужа дэн поян кид гыч утарэн, пўтўнь калык-влаклан шкэ йылмышт дэн тунэмаш эрыкым нуо; садлан кизыт тунэмшэ дэн кугужаныш пашаштат кажнэ калыкын шкэ йылмыжэ илышыш пурталтэш.

Шкэ йылмэ дэн тунуктымын кўлэшыжым кизыт чыланат умлат.

Шинчыдымэ вэс йылмэ дэн тунуктымын йонлышыжым тунэмшэ-влак шукэртак палэн налыныт. Кугужан правичэлствын политикыжэ тыгай улмаш: тигыдэ калыклан шкэ эрыкшэ, шкэ койшыжо, йўлажэ дэн илаш, шкэ йылмэ дэн тунукташ эрыкым пуман огыл; тигыдэ калыкым руш йылмэ дэн гына тунуктыман, шкэ йылмыжым, шочмо насылжым тудо мондыжо.

Совэт влас тунэмшэ пашам чын корно дэн виктара: школышто йоча-влак шкэ йылмышт дэн тунэмыт, коч могай калыкынат шкэ йылмыж дэн лукмо кнагашт-влак улыт. Тыгэ школышто тунуктымо дэн йоча-влакын ушышт пўсэмэш, шкэ йылмэ дэн тунуктымым коч кўнамат раш умлат, садлан лийын тўналтыш школлаштэ шинчыдымэ вэс йылмэ дэн ожнысо сэмын кизыт мэмнан школлаштэ огыт тунукто.

Руш йылмылан тунуктымашат кўлэш паша. Руш йылмэ — кугу культуран калыкын йылмыжэ, ты йылмэ дэн Совэт Ушэмыштэ илышэ калык-влак ваш кылым кучэн шогат, ту йылмэ дэнак кугужаныш паша шталтэш. Тидлан лийын руш йылмым тигыдэ калыкат шинчынежэ. Кизыт ындэ тўрлө калык-влак руш йылмылан тупунь огыт шого, тудым шкэ эрыкышт дэн тунэмыт.

Руш йылмылан тунэмаштэ тыгай ик куго йонгылыш уло. Кизытат умлыдымыжо тошто сэмынак,—школышто эртак руш йылмэ дэн тунукташ күлэш,—манэш.

Нигунамат мондыман огыл: кнага дэн гына вэс йылмылан тунэм шуаш ок лий, тудо корным вэлэ ончыкта. Руш йылмылан йоча-влакым эркынак тунуктыман, вашкаш ок күл, тыгэ вэлэ тудо куштылгын тунэм кэртэш. Кушшо йочан йылмыжым пужыман огыл: тудын тун йылмыжэ — шкэ шочмо-кушмо йылмыжэ лийжэ, тыгэ вэлэ тудын ушакыл кушмаштыжэ, вийангаштыжэ нимогай кэпшылтыш ок лий.

Шкэ йылмэ дэн тунуктымо школышто руш йылмэ, ситышашын тунэмалтэш. Тунуктымашым гына сайэмдаш күлэш.

Вэрла гыч толшо дэлэгат-влак тигыдэ калык-влак школ нэргэн докладым штышт, тудын кизытэ пашажэ, ончык каймыжэ, кушмыжо нэргэн ойлэн пуыч.

Доклад-влак дэн комиссий пашам колыштын, чыдажымат лончылэн налын, тигыдэ калык-влак погнымаш ВЦИК'ын дэкрэтшым шуктышаш вэрч пунчалмутым штыш. Тудым күчыкын тыгэ каласаш лийэш.

1. Эн ончычак түрлө калыклан могай тунгалтыш школ лийшашым палэн налман. Руш дэн моло ончыл калыклан 4 ийаш тунгалтыш школ кэлша гын, тудым чыла калык-влаклан кизыт кэлшышылан чотлаш ок лий.

Шэнгэлан кодшо калык-влаклан 5 ий тунуктымо тунгалтыш школым кэлшышэш чотлыман.

2. Тигыдэ калык-влак школаштэ йочам тунгалтыш ий гыч пытаргыш ий мартэ шкэ

йылмэ дэн тунуктыман, тидым илышыш пуртышаш вэрч тыгэ шташ күлэш:

а) школаштэ тунуктышо-влак шкэ калык кокла гыч лийышт;

б) школан шкэ йылмэ дэн лукмо кнагам шукэмдыман.

3. Школышто руш йылмым вэс ий гыч вэлэ тунукташ тунгалаш лийэш.

4. Калык чотым, йоча-влак, школ пөрт тунуктышо, учытыллан тунэмшэ-влакым чотлэн налын, школ-влак почэдымэ планым штыман. Ты планым вэрласэ тунуктымо пашам вуйлатышэ Совэт учрэдэний шта.

5. Тунэмме пашаштэ кизыт шуко ончыко кайэнна гынат, шуко рвээ тунэмдэ кодэш, садлан шэнгэлан кодшо калыклан ончыл калык дэч школым шукырак почаш күлэш.

6. Ты мартэат нацмэн школышто идалык көргыштө күчык жап тунукталтэш, адак тунэмшэ-влак шуко жапым коклаш кодэн тунэмьт. Тыгай эксыкым ончыкыжо пытарман.

7. Нацмэн школаштэ тунуктышо шагал, адак нунын тунэммыштат моло калыкын дэн төр огыл. Тунуктышо-влакым шукэмдаш күлэш, школаштэ ик тунуктышылан 3-4 пөлка дэн ынжэ лий.

8. ГУС'ын школан лукмо програмжым нацмэн школан кэлыштарэн шукташ күлэш; тидэ пашалан цэнтрыштат, вэрлаштат чот пижман.

9. Тыгай куго пашам пүтүнь калык полшыдэ шташ нэлэ лийэш, садлан вэрлаштэ ты пашалан тунуктышо-влаклан гына огыл, кресань-влакланат полпаш күлэш.

А крэй.

Нартасыштэ тунэмшэ-влак кресань-лан полшат.

Нартас йал озанлык тэхникумышто тунэмшэ-влак тунэммышт дэн пырля кресань-влакланат полшат. Умаштэ тунэмшэ-влак Топкой дэн Кугу-Нолий йаллан кум пасум шуко пасуш шэлын пуыч. Штымыштлан оксам ышт нал. Зэмлэмэрым кондаш гын пэш шуко окса пыта ильэ. Сандэн марий калык Нартасыштэ тунэмшэ-влакым йбрата, поро паша штымыштлан таум каласа. Тэнэйат марий-влак мландэ шэлаш йодыт, тэхникум ту йодмыштым шуктэн шога. Марий агроном лийэш гын, марий калыкын озанлыкшэ вийангэш. Марий-влак! Тунэмаштэ сай илыш, кузэ гынат икшывыдам мландэ пашалан тунэмаш колташ тыршыза.

Шэмэр.

Мэран йал 7 ий тунэмме школын пашажэ.

Пүрө кантон Мэран йалыштэ 7 ий тунэмме школ уло. Ты школ марий-влакым почылтарап пэш тырша. Тэнэйэ апрэль тылзэ мартэн спэтакль дэн доклад-влак шуко шталтэ. Вигэжэ 11 спэтакль лийэ. Ик спэтакльым гына оксала шындышт, молыжым оксадэ. Шукэртэ огыл, тунэмшэ-влак Кэлтэй йалыш мийэн спэтакльым шындышт. Тушан спэтакль дэч ончыч күчүкынак доклад-влакым штышт. Кум пасу гыч шуко пасуш лэкмэ, траком чэр нэргэн ойлышт. Спэтакль оксала лийэ, кажнэ спэтакльым ончаш пуршо йэн дэч 5 урым налэдышт. Погнышо оксам школ конэративыш пуыч.

Мукай Йанщай.

Й А Л О З А Н Л Ы К

Сурт кайыкым ашнэт — кугу пайдам налат.

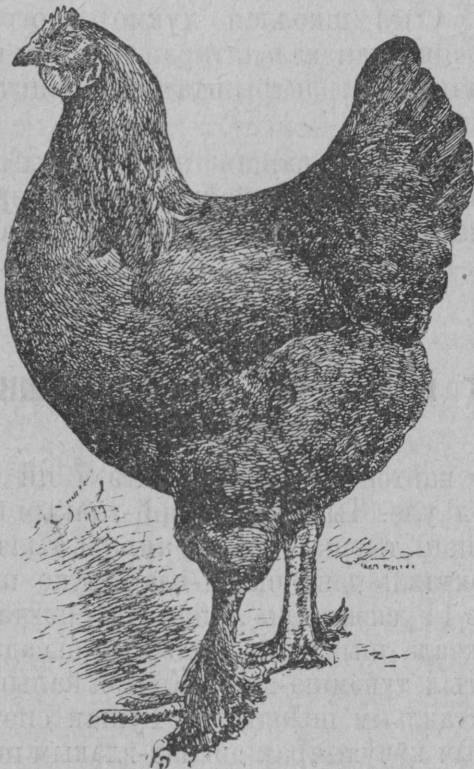
Коч могай крэсаньят эртак шурным үдэн шкэ озанлыкшым нөлтал ок кэрт. Шурно дэч посна крэсаньлан волькымат ашнаш, пакча дэн сатымат кучаш күлэш. Сурт кайык ашнымат крэсаньлан пэш кугу пайдам пуэн кэртэш. Тидым мэмнан крэсань-влак ты мар-тэат умлэн шуктэн огыт ул.

Марий суртым налаш гын, тудын сурт пэ-чыштыжэ иктаж вич-куд чанга гай изи чывэ лэч коч моло сурт кайыкым от уж.

Сайын кучымо озанлыкыштэ ниможат арам ок лий, чыла күлэшлан пыта. Мут гыч, шур-ным (в)үдышө крэсаньын коч кунамат, арва, поч шурно, киндэ пудурго, кодшо кочыш, молат лийэш; садлан тудлан суртышто ти-гыдэ волькым, сурт кайыкым ашнаш пэш пайдалэ.

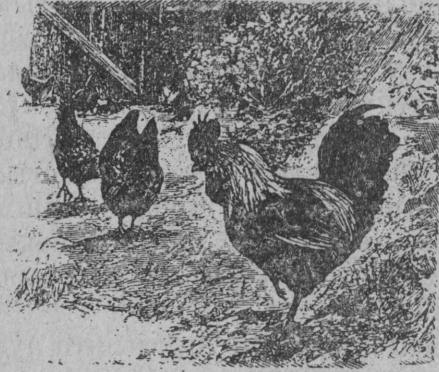
Коч могай сурт кайыкат кочышым нигу-намат ок тўрланэ: мом пукшэт, тудым кочкэш, адак кочманшыжат пэш шагал.

Сурт кайык ашнымэ дэнак суртлан вочшо палогым тўлэн лэкташ лийэш.

Сурт кайыкын пайда пумыжым тыгай сипр дэн ончыктэн пуаш лийэш:

1913 ийштэ вэс кугужанлашкэ комбым ужа-лымэ дэн 16 мильон тэнтэ утла налылтын, муным 100 мильон дэн ужалалтын, кизытат т. ш шуко ужалалтэш.

Тугэ гы-нат, мэмнан крэсань сурт кайык кучымо дэн пэш изи па-йдамналэш. Утлара к-шым марий крэсань-влак тыглай урлык чы-вым вэлэ ашнат, комбым, лудым, күркем (нэмыч чывым) ашнат гынат, пэш шагал.

Чывым кузэ ашныман.

Коч могай йорло озанлыкыштат иктаж 3-5 чывым муаш лийэш. Озаж лэч нуно ко-чышым огыт йод, кузэ моштат, тугэ шкэ-ныштым тэмат. Чывылан нигунамат посна вича (вўта) ок шталт, ушкал дэн пырльа ик вичаштэ илат. Шошо гыч тў-галын тэлэ мартэ озажэ чывым нигу-зэат ок ончо. Пакчашкэ, са-тышкэ альэ идымышкэ вэ-рэштыт гын вэлэ нуным тужэч поктэн луктыт.

Тыгэ ашны-мэ чывэ крэса-ньлан кугу пайдам пуэн ок кэрт: кэнгэж коч тудо иктаж 60-70 муным мунча, муныжо ни-гунамат 12-13 мускал лэч нэлэ огэш лий, чывыжынат нэлытпнэ шўшкылмөнгө 2-3 крэ-нгам вэлэ шушшэш.

Садлан тэстэ мунылан 15 урым пышташ гын, ик чывэ идалыкыштэ 1 тэнгат 05 ур пайдам пуа.

Шолдра урлыкым ашнэн, сайын ончэн моштымаштэ пайдам 10 кана шукырак на-лаш лийэш.

Америкыштэ кизыт ик чывэ лэч идалы-кыштэ 200 гыч 300 муно нарэ налыт, вэс сэмын ойлаш гын тыгай чывэ идалык кокла-штэ чарныдэ муным мунча.

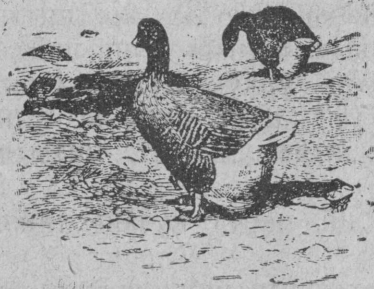
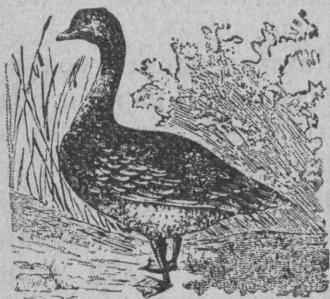
Могой чывым ашныман.

Сай чывэ идалыкыштэ озажлан муным 4 тэнгашым мунча.

Мэмнан марий ўдрамашат амэри-кысэ сэмынак чывым ончэн тунарак пайдам налын кэртэш.

Кузэ вара чывэ-влакым ончыман?

1) Эң ончычак суртышто тигыдэ, муным мунчыдымо, пайдам пудымо чывым кучаш ок кўл. Шонго чывым альэ шагал мунчышым сай урлык, шуко, шолдра муным мунчышо дэн вашталташ кўлэш.

Ий йэда тыгэ ойрэн пўкташ пындэн у, шолдра муным мунчышо урлыкым лукташ лийэш.

3) Агытанат сай урлык чывын муныж гыч лукмо лийжэ. 2-3 ий лэч коч чывымат, агытанымат ашнаш ок кўл.

4) Тэлылан эн куго, вийан, таза чывым, агытаным вэлэ кодыман, молыштым ужалаш альэ шўшкўлаш кўлэш. Тыгэ ий гыч ийшкэ ойрэн толмо дэн, тыглай чывэ дэн тыглай агытан гычак, моло кугужанлаштэ сай, шолдра, кугу пайдан йутым штэныт. Моло чонанымат, кушкылымат ойыркалэн сай урлыкым шташ лийэш гын, сурт кайыкымат тугак ойыркалэн, сай, кугу, пайдалэ урлыкым лукташ лийэш. Тидэ наша нэлэ огыл, коч кбат штэн кэртэш.

Чывэ урлук пэш шуко. Эң сай, пайдалэ чывылан „минорка“ (шуко муным мунча), „плимутрок“, „лангшан“, „кохинхин“ маным чотлат.

Сай тукум агытаным налмэ дэнэ тыглай крэсань чывымат сайэмдаш лийэш. Тыгай чывэ мунымат шуко мунча, шкэжат 5-6 крэнга нарэ шылым пуа.

Шолдра урлык чывын эскекшат уло: тудым пэш сайын посна йамдылымэ кочыш

дэн пукшаш кўлэш, сайын пукшаш огыл гын, тудо начарэмэш, шкэ тукумжым йомдара, тыглай чывыш савырна.

Тыглай чывым сайэмдымөнтө тудо кочышым тўрланшэ ок лий, садлан тудым ашнаш йөсө огыл.

Урлык сайэмдымэ чывэ идалыкыштэ 120-150 муным мунча, шкэнжын нэлытшэ йужгунам 8-9 крэнгаш шуэш.

Кокла шот дэн мунын нэлытшэ 12-14 мускал (золотн.) лийэш, сай чывын муныжо 18 мускалымат шушшэн.

Ты мартэ муным тэстэ (дэсаткэ) дэн ужалат, шолдражым тигыдыжым огыт ончо.

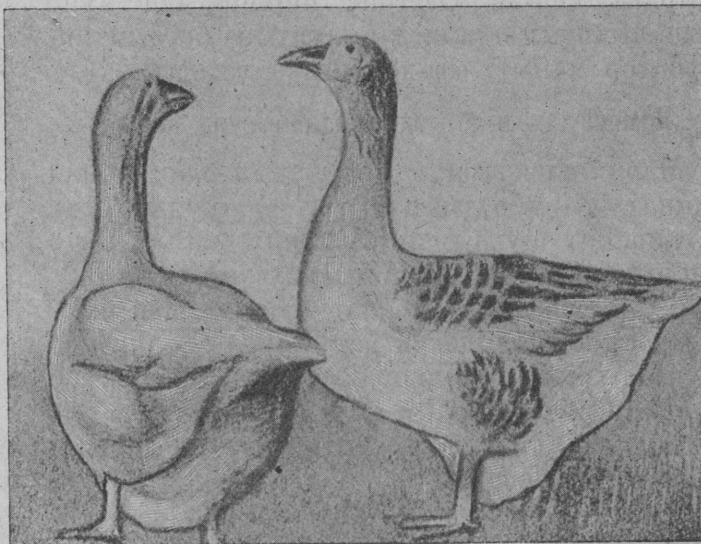
Муным нэлыт шот дэн ужалман.

11-12 муск. нэлытан 10 муно $1\frac{1}{4}$ кр. шушшэш, 13-15 муск. нэлытан — $1\frac{1}{2}$ кр., 15-16 муск. нэлытан — $1\frac{2}{3}$ кр., 17-18 мускал нэлытан — 2 кр. нарэ.

Кузэ чывым ончыман.

Крэсань чывым йўштө, лавран ушкал вичаштэ ашна манна. Чывым коч кунамат посна вичаштэ ашнаш кўлэш. Чывэ вича волгыдо, кукно лийжэ. Тэлым вичаштэ кукно рокым альэ опшам кучаш кўлэш. Опшма ок лий гын, чывэ тий пошымым сэнэн ок кэрт. Вичаштэ чывэ шурым кодаш ок йөрө, кэчэ йэда луктын кышкаш кўлэш. Жапын-жапын пырдыжым, шинчымэ вэрыштым, вараштым звэска дэн опшэмдаш, кўварым карасин дэн мушкат гын сай лийэш. Тыгэ эрэ вичам кучэн чывым йавыктарышэ тийым, моло чонанымат пытараш лийэш.

Чывылан эн сай кочыш — шыдан пырчэ, кэчэ — шудо, шэмшыдан, шож; шўльымат, тарымат сай кочкыт.

Шурно кочыш лэч посна чывылан пушкыдо кочышымат пукшаш кўлэш — ковшта лышташым, шолтымо парэнгым, тигыдэмдымэ моло ужар кочышымат. Кэнгэжымат тыгай кочыш дэн пукшаш сай. Поч шурно уло гын, тудым чаманыман огыл, чывылан кэчэ йэда пуаш кўлэш.

Клэвэр шудо, кэштымо нуж (почкалтыш) — чывылан сай кочыш, тыгай кочышым ложаш шоктыш дэн варэн, шокшо вўд дэн когартэн пукшыман. Шōрым, ойраным (ййрам), тувуртышым пыштэдаш гын, түлэчат сай лийэш: чывэ муным утларак мунчаш тўналэш. Кэчэ йэда йандар вўд кўлэш.

Йужгунам чывэ чара муным мунчаш тўналэш, тидэ кочышышто звэска наста шагал лиймым ончыкта, садлан муно шўкым, звэскам тигыдэмдэн пуаш кўлэш.

Кэнгэжымак тэлылан нужым коштэн шукарак йамдылман.

Сайын пукшымо, волгыдо вичаштэ кучымо дэн тыглай чывымат 4-5 крэнганыш шукташ лийэш, муныжымат шошым эр мунчаш тўналэш.

Кэнгэжым чывылан шуко кочыш пуаш ок вэрэшт, тудо шкэат кочышым кычал муэш: тэрыс ораштэ, пакчаштэ, сатыштэ, идымышшэ, урэмыштэ эрэ кычал коштэш. Шуко шукшым, моло осал чонанымат кочкэш, крэсаньлан пайдам пуа. (Пакча-саска лиймōнгō вэлэ пакчашкэ колташ ок кўл).

Чывэ шыл, чывэ муно пэш вийан кочыш улыт, садлан таза йэнган вэлэ огыл, чэрлыланат чывэ шўрб дэн муно эн сай кочыш лийэш маныт доктыр-влак.

Чывын пунжат кўлэшлан кайа.

Моло кугужанлаштэ чывым кучэн пэш кугу пайдам налыт: йаллаштэ крэсань-влак пырля ушнэн элэктрис шокшо дэн муно гыч чывыгым тўжэм дэн луктын (тудым инкубатор маныт) ола-влакышкэ ужалат.

Комбо дэн лудо — эн пайдалэ сурт кайык.

Марий-влак комбо дэн лудым пэш шагал ашнат. „Комбо дэн лудылан вўд кўлэш, адак пукшашат шуко кочыш кўлэш“ маныт. Тыгэ шонымо йбршэнак шойагыш лэктэш. Комбо дэн лудо вўд дэч поснат сайын илэн кэртят, йўштымат, шокшымат чытат, ончашыжат нуным канбылэ. Шошо дэч шыжэ мартэ нуно шкаланышт кочышым коч куштат муут, вўд лишнэ лийэш гын, пукшымо нэргэн шоналташат ок вэрэшт.

Тэлым лудо дэн комбылан вийан, сай кочыш ок кўл. Лудо дэн комбо кочышым огыт тўрланэ: мом пуэт, тудым кочкыт.

Комбо дэн лудо вашкэ кушкыт, шылышт пэш тамлэ, койа лийэш. Кизыт муным шуко мунчышо йутым куштэн луктыныт, мут гыч идальклан 100-150 муно мунчышо лудо урлыккат уло.

Мэмнан тыглай урлук комбат суртлан кугу пайдам пуэн кэртэш. Чывэ ончэн куштымо сэмынак ий гыч ийыш эн сай, шолдра муно дэн игым луктын сай тукум комбым шташ лийэш. Мэмнан дэн „Холмогор“, „Арзамас“, „Тула“ тукум эн сайлан чотлалтыт. „Тулуз“ дэн „Эмдэн“ урлук мэмнан дэч шолдра улыт.

Комбын нэлытшэ 25 - 35 крэнга нарыш шуэш, вэс сэмын манаш гын, марий шорык гайэ лийэш. Тыглай урлыккат кокла шот дэн 8-10 крэнга шылым пуа.

Тыглай урлык лудын узыжо 5 кр. нарэ лийэш, ава лудыжо 4-4^{1/2} кр., 8-10 арныаш лудигэ-влакын нэлытышт 3 кр. нарэ лийэш. Пэл ий нарэ ашнымэ лудо 3^{1/2} кр. шылым пуа. Тыглай урлыкым ашнаш пэш пайдалэ огыл. Тыгай шолдра урлук-влак: „Руан“, „Пэкин“, „Эйлэсбўр“ пэш пайдалэ улыт, вашкэ кушкыт, мунымат мунчат, шылымат шуко пуат.

Ава комбым 8 ий мартэ кучаш лийэш, узым 5 ий мартэ.

Комбо муным мартыштэ мунчаш тўналэш, чылажэ 9-15 муным мунча. Комбылан пўкташ 10-12 муным пыштат. Суртышто кок авам пўкташ шындаш гын, тэлылан 18-20 комбо нарэ куштэн, ончэн шукташ лийэш. Тынар комбо гыч урлыклан 2 мужурым кодэн, кодшыжым шўшкўлаш лийэш. Лудыланат пўкташ тунар мунымак пышташ лийэш. Комбылан лудо муным 15-20 пышталтэш, чывылан 7-13 лудыным, 4-5 комбыным. Мо дэн комбым пукшалтэш, лудымат тудын дэнак пукшыман.

Кэнгэжым комбымат, лудымат чара вэрыштак, йа иктаж лэвэдыш йымалнэ ашнаш лийэш. Тэлылан комбо дэн лудылан кукшо вича кўлэш; комбо дэн лудо йўштым чытэн кэртят, садлан онга дэнат шташ лийэш.

Кэнгэжым тўжвалнэ коштмо гоным кочыш ситышын лийын гын, шўшкылмō лэч ончычōрдыкташат ок кўл.

ōрдыкташ шўлб, шож, шыдан дэнэ лийэш, вуйлан 30-40 крэнга нарэ шурным пытаралтэш. Вож-саска дэнатōрдыкташ лийэш, ложашым варымэ дэн пэш сайынōрдыкталтэш.

Марийын кочышыжо пэш начар, тугэ гынат сурт кайык ашнымэ дэн коч могай йорло крэсаньбат шкэ илышыжым сайэмдэн кэртэш.

Мэмнан йаллаштэ комсомол йачэйкэ, пионьэр отрэд, культпросвэт обшэстват уло. Тэвэ нунылан шкэ суртыштышт ты нашам штэн

шогаш лийэш. Школышто мландэ, сат, пакча пашалан тунуктат. Сурт кайыкым ончымо нэргэнат нуным тунукташ лийэш. Вэт рвэзэ-влак сурт кайыкым, молымат ончаш йбратат.

Сурт кайыкым моштэн ончэн мунымат, шылымат, пунымат шуко налаш лийэш, адак

нунын дэч лийшэ тэрыс эн вийанлан чот-лалтэш.

Марий крэсаньлан моло-влак лэч шэнтгэлан кодман огыл; сурт кайык ончаш, тудын дэн кугу пайдам налаш шуко оксат, тунэмашат, кугу роскот кучылтмат ок күл.

Сурт кайык ончышо.

Микроб дэн бактэрий.

Адэмын тушманжэ түрлө уло, нунын коклаштэ эн шучкыжо—шинчалан койдымо тигыдэ иланышэ-влак, нуным вэс сэмын микроб альэ бактэрий маныт.

Тигыдэ иланышын кугытшо ик гай огыл: йужышт кугурак, йужышт изирак. Коклашот дэн кугытыштым тыгэ умландарэн пуаш лийэш: тар нөшмышкө 500 мильон нарэ микроб пурэн кэртэш. Шукэртэ огыл, учоный-влак тылэч 2500 кана изирак микробымат муныт. Тыгай тигыдэ микроб-влак илэн кэртдымыла чүчэш. Укэ, нуно моло илышэ гайак кочкыт, кушкыт, шукэмыт.

Мландэ үмбалсэ нимогай илышат шукэмаштэ нунын дэн танасэн ок кэрт. Ик кэчыштэ ик микроб шокшырак вэрыштэ мильон нарэ шукэм кэртэш!

Кушто микробым муаш ок лий гын? Вүдыштат, йужыштат, мландыштат, адэмэ дэн моло илышэ көргыштат, нунын үмбалнат бактэрий-влак улыт!

Бактэрий альэ микроб шкэт ок илэ, нуно кугу, мильонан түшка дэн илат, садлан нунын дэн кучэдалаш пэш йөсө. Түжэм микробым сэнэн шукэтэт, нунын олмэш мильон кушкын шуэш.

Микроб дэн бактэрий коклаштэ адэмылан полшышо-влакат улыт, нунын нэргэн мэ почешрак ойлэн пуэна. Кизыт адэмэ тушман микроб нэргэн гына каласэн ончыктэна.

Умша көргысö микроб-влак.

Шырпэ дэн пүй кокла гыч кодшо кочышым удырал налза, вара тудым микроскоп дэн түслэн ончыза. Тыглай шинча дэн ончаш гын, руаш

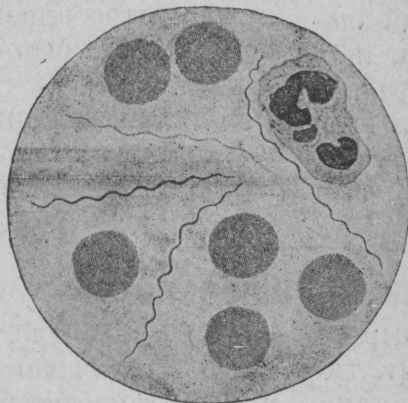
гай настам вэлэ ужына. 1000 кана кугэмдышэ микроскоп дэн ончымаштэ микроб-влакым раш ужын кэртына: точка, тойа-влак мужыр дэн койыт—нуно микроб-влак лийыт.

Кузэ вара микроб-влак умшаш иланат? Кочмо дэч почэш умшам сайын от муш гын, руаш гай вишкыдэ кочыш кодэш. Адэмын умшаштэ эрэ шүвүлвүд лэктын шога, сандэн микроблан иланашыжэ пэш йөнэн. Нуно мильон дэн пошат, умшасэ пүй коклаштэ шолын вэлэ шинчат. Вэс сэмын манаш гын, микроб-влак адэмэ умша көргым тэрсэ вүташ савырат.

Молан йужо йэнгын умшажэ үпшалтэш? Молан йужо-влакын пуйышт рвэзэ годымак каталт йога? Утларакшым пүйым, умшам эрыктыдэ кучымаштэ микроб-влак пошат, микробын йадшэ дэн пүй шүйэш. Коч кунамат кочмо почэш пүй коклам сайын эрыкташ, умшам лэвэ вүд дэн шүйалташ күлэш, тыгэ штымэ дэн нуно пошэн огыт кэрт.

Кид үмбалсэ микроб.

Кид үмбалнат микроблан иланашыжэ пэш йөнэн. Кид дэн адэмэ пашам шта, ала момат кучылтэш. Изиш гына сусырга (йора лийэш) гынат, микроб кид коваштэ йымак вэрэштэш, кидым коштыкта, пуалтара. Кидэш коч могай микробат пижын кэртэш, кидым ваш кучымаштэ альэ микробан кид дэн түрлө үзгарым кучылтмаштэ чэрым шаркалышэ мик-

Түрлө бактэрий-влак (кугэмдэн ончыктымо).

роб-влак чэрлэ йэнг дэч тазалан пижын кэрт-тыт, садлан кидым ваш кучаш альэ ик кўмыж-совла дэн қочкаш нигунамат ок кўл.

Шоло көргісө микроб-влак.

Адэмын альэ вольыкын шоло көргыштыжат микроб-влак пэш шуко улыт. Шолышто кочыш погынымо дэн микроблан иланаш умша көргө дэчат йөнанақ.

Йужо түрлө микробшо йадым луктэш, адэмым чэрландара. Түрлө микроб-влак ваш кучадалыт, садлан гына адэмым сэнэн огыт кэрт. Тунэмшэ-влак ойлымо дэн адэмэ понгэмат микроб пошыма гыч лийэш.

Вұдыштө илышэ-влак.

Вұдыштат бактэрий дэн микроб-влак шуко улыт. Тавэ йўштө вұдыштө шагалрак, йогын альэ йэр вұдыштө шукырак.

Стакан вұдыштө 30-100 түжэм микроб лийэш гын, тудым йўаш йөршылан чотлат. Тугэ гынат, тынар микробышто калэрын альэ мўшкыр тифын иктаж 3-5 бактэрий лиймэ дэнат йэнлан тидэ чэр-влак пижын кэртит.

Йужыштат микроб уло.

Коч могай ночно вэр кошка гынат, микроб-влак мландэш огыт код, йужышко пурак дэн пырля вэрэштит. Молан шолтыдымо шөр вашкэ шова? — тыштат микробын пашажэ койэш.

Шөрым сайын шолтэн, шолшо шокшо вұд дэн мушмо атыш микроб вэрэшт кэртдымашлык пэтраш гын, тудо кужаш ок пужло.

Ту шөрымак пэтрыдэ кодаш гын, тудо ик-кок кэчыштак йуж гыч микроб вэрэштмэ дэн пужла, шова.

Йужышто микробым ужаш ок лий, садлан ожно микроб пошымым колшын, нуно кап гыч лийыт манын чотлэныт. 60 ий вэлэ ожно тунэмшэ-влак йужышто микроб улмым палэн налыныт.

Микроб-влакын пашашт.

Микробым крэсань ужын огыт гынат, тудын пашажым, койшыжым шинча. Кўшнө мэ,—адэмылан пайдам штышэ бактэрий-влакат улыт,—манын ойлышна. Руашым, шөр дэн торыкым, шовым, аракам (виноградын, шурнын, молынат)—бактэрий улмо дэн вэлэ шташ лийэш.

Тугэ гынат, крэсань-влак бактэрий дэн микробын илышыштым огыт шинчэ.

Учоний-влак вэлэ чылажымат нунын нэргэн палэн налыныт, нунын дэнэ кучадалаш, адэмылан пайдам кондыкташ тунэмыныт.

Коч могай йэнланат тыгай тигыдэ иланышэ-влак нэргэн чылажымат шинчэн шогыман: кузэ микроб ила, адэмылан могайжэ пайдам пуа, альэ зийаным шта, кузэ нунын дэн крэдалман—чылажымат шинчаш кўлэш.

Микробын илышыжэ.

Микроб коклаштэ ава альэ узо манмэ укэ. Кажнэ микроб кушкын шумөнгыжө коктытэ альэ утларакат пөлалтэш. Тыгай пэлаш-влак кушкын шуутат адак тугак ужашлалтын шукэмыт. Шокшо вэрыштэ йа вұдыштө микроб 20 минут гыч кушкын шуэш.

Тыгэ шукэмаштэ ик микроб гыч суткаштэ 8 миллион микроб лийын кэртэш! Нуным ик вэрыш ушэт гын кугытышт чўчалтышын ик кум түжэмаш ужашыжэ гай лийэш. Кок кэчэ гыч куго пўкш кугытыш шуэш, кум кэчэ гыч—25 вагон кугыт нарэ лийэш.

Вич кэчэ гыч—микроб-влак пўтўнь мландэ ўмбалым 200 мэнгэ кўжгыт лэвэд шындэн кэртит.

Тыгэ микроб пошымым йужыжо шойак ойлымыланат чотла. Тунэмшэ-влак тыгэ шынэн штэныт: изиш гына микробым налын нуным шокшо, вұдан, сай кочышан вэрыш шындэн ончэныт. Кэчэ эртымэкэ шагал микроб гыч ала монар миллион лийын шуэшат, нунын чумуркажым шинча дэнат ужаш лийэш. Тыгэ тўлэн шогэн нуно лачакак пўтўнь мландэ ўмбалым вич кэчыштэ лэвэд кэртит.

Кочыш ситыдымэ дэн вэлэ микроб-влак тыгэ шукэм огыт кэрт. Шукэммышт сэмын нунулан кочыш шагалэмэш, сандэн микроб-влак шукэмыштым чарнат, садлан нигунамат мландэ ўмбалым лэвэдын огыт кэрт.

Кошкышо микроб-влак йужыштат, моло вэрат кужаш илэн кэртит: вұдўжгө дэн шокшышко вэрэштит гын, илаш, шукэмаш тўналыт. Йўштө дэн кукушышто вэлэ нуно кушкынат, шукэмынат огыт кэрт. Мут гыч, кукушо шудо альэ коштымо понгго, олма-влак огыт шўй, тушто микроблан иланаш йөнанақ огыт.

Йўштыштат микроб иланэн ок кэрт, садлан тэлым кылмышэ шыл альэ шөр, моло наstat огыт пужло.

(Умбақыжэ лийэш).

Вўран пушкэдыш.

Кэнэж жап толын шуо. Шокшо дэн пырля адэмын түрлө тушманышт-влак илыжыт, тудын дэнэ крэдалаш пижыт. Адэмын туш-

манжэ түрлө уло, нунын чотышто эн шучкыжэ—шинчалан койдымо тигыдэ иланышэ: микроб дэн бактэрий-влак.

Тэвэ сэдэ тушман-влак шокшо жапыштэ пэш чот иланымышт дэн тўрлө чэрым шаркалат. Тидым тунэмшэ-влак шукэртак палэн налыныт. Йужо бактэрийжэ ик шагатыштак мильон нарэ шукэмын кэртэш, садлан йэн көргыш альэ вўрыш ик бактэрий вэрэштэш гын, тудо вашкэ шукэммыж дэнэ йэнгым чэрландарэн кэртэш.

Тўрлө бактэрий тўрлө чэр дэн чэрландара: мут гыч, ик тўрлө бактэрий йўштө мужым пыжыкта, вэс тўрлыжө тип чэрым, кумышыжо мўшкырым коштыкта, вўрым пушкэдыкта. Пушкэдыш чэр дэн чэрландаршэ бактэрий тойа гай лийэш. Пушкэдыш чэр утларакшэ кэнгэж шокшо жапыштэ лийэш. Вўр пушкэдыш чэр пэш осал, кажнэ, 100 чэрланышэ гыч 20 йэн нарыжэ кола.

Шуко чэрым шына дэн кармэ-влак шалатат. Нуно вичаштат, пёртыштат, тўрлө кўлдымаш вэрыштат лийыт. Вичаштэ тэрысэш да монь шинчын, йолэшышт, капэшышт бактэрий-влакым погэн пёртыш нангайат. Пёртыштө лэвэддэ альэ погыдэ кодымо кочышэш, мушдэ шындэн кодымо кўмыжсавлаш шинчын бактэрийым кодат. Ты бактэрийан кочышым, альэ кочышым тугань кўмўжэш эрыктыдэ пыштэн кочмо дэн йэн чэрлана.

Вўр пушкэдыш тўрлын тўнгалэш. Йужо годем эркин гына мўшкырым коштыктэн вўд гай пушкэдыш тўнгалэш. Адак чурикак мўшкырым чот пўтыраш тўнгал кэртэш. Чэрланымөнгө вара сэмын утыр чот коштыкта. Кэчэш 20-30 гана тўгө лэктылтэш. Чэрланышын йылмыжэ кукшо, могыржо шокшо лийэш, йужгунам адак укшынычкыта. Йэн кочкын ок кэрт. Варажым пэш пыта, лужо дэн коваптыжэ вэлэ кодэш.

Молан тудо ок коч, мўшкырым мо коштыкта?

Мўшкыр шолэш бактэрий иланымэ дэн йора-влак лийыт. Йора коштымылан йэн кочкын ок кэрт, варажым кола. Вўр пушкэдыш дэнэ шукуракшым йоча-влак колат. Аза-влак кочышын эрэжым, шакшышым огыт ончо, вигэжымат кочкыт. Упшанкышт коч момат шўшкыт. Сандэнэ нуным эрэн ончаш огыл гын, вашкэ чэрланэн кэргыт.

Аза-влакым кушан лийэ, тушан шындэн кодаш ок йөрө. Адак кочышым пурын упшагыч азам пукшыман огыл. Пурын пукшышо йэн шўвылвўдшө йа кўч йымал лавражэ дэн аза упшаш чэрым пуртэн кэртэш. Аза вўр пушкэдыш чэр дэн чэрланыш гын,

чытэн ок кэрт, кола. Чэрланымөнгө вашкэ больнитсап доктыр дэк намийаш кўлэш.

Чэр пиждымаш вэрч мом штыман. Таза капыштэ таза чон—маныт. Тазан илымэт шуэш гын, шкэндым аралэ. Кочышым шолтымо годем атэ-влакым эрыктэн, шокшо вўд дэнэ муш. Кочыш шолтышаш пот йөр пужлышо ынжэ лий. Кочмо дэч ончыч кидым муш, шолтыдымо йўштө вўдымат ит йў.

Вўр пушкэдыш чэр годем көргым эрыкта, пэшкыдэмда манын аракам йўыт. Тунам арака огыл пўрө дэн пурат ок кэлшэ. Йўат гын, чотрак вэлэ чэрланэт. Чэрлэ йэнгым посна атэ гыч пукшаш, посна малташ кўлэш. Тудын кўмыжшыमत посна мушман. Йэшыштэ ик йэн чэрлэ лийэ гын, молыжат чэрланэн кэртэш. Сандэнэ ик йэн чэрланыш гын, садэшак больнитсап нангайэ. Больнитсапты йылэ тырла, чэрымат моло йэнглан ок пыжыктэ. Чэрлым больнитсап колтымөнгө тудын вургэмжым, киймэ вэржым шокшо вўд дэн мушман. Нигунамат кўвар онгаш шўвэдаш, нэрым нўшташ ок кўл.

Тўрлө чэр-влакын шукужым шына дэнэ кармэ-влак шалатат манна. Сандэн эрэн илымэ дэч посна пёртыштө кармэ-влакымат пытарман. Кузэ пытараш? Ик совла пу ўйлан кок совла канифольым налын пырля ушман. Пу ўйым ончыч ырыктэт гын, сайрак лийэш. Варажым тэркэш пыштэн шындалтэш. Кармэ-влак тидым пэш йөратэн кочкыт, варажым колат.

Йочам вўр пушкэдыш дэч аралэн мошташ кўлэш. Шолтыдымо шөрым, йўшто, лавран шолтыдымэ вўдым нигунамат пуман огыл.

Аважэ таза гын, азам ава шөр дэн пукшаш кўлэш. Ава шөрат кужаш от пукшо гын пужлэн кэртэш, садлан тыгай шөр дэн пукшаш ок йөрө.

Кэнгэжым ужар кочыш шуко лийэш, тугай кочыш азан ўдраманшлан ок кэлшэ, аза пушкэдаш тўнгалэш.

Рвэзэ-влак кэнгэжым ужар кочышым йөратат: кийарым, ужар олмам, шөрым, энгыжым, шоптырым, молымат. Тыгай кочышым мушдэ альэ шуко кочмо дэн вўр пушкэдыш чэр дэн чэрланаш лийэш.

Вўр пушкэдыш кальэр чэрышкат савурнэн кортэш, садлан вўр пушкэдышым вэс сэмын „холерина“ маныт. Кальэрын шукыжым коч кобат шинча. Вўран пушкэдыш дэн чэрланышым порэмдаш пэш йөсө, садлан ты чэр дэч куго йэн-влаклан, аза дэн рвэзым вэлэ огыл, шкэныштымат аралэн шогаш кўлэш.

Ч а н а.

М А Р И Й И Л Ы Ш

Марий облас Өрша кантон 3-шо ўдрамаш погнымаш.

Мартан 20-жо 3-шо Өрша кантон ўдрамаш погнымаш почылто. Ту погнымашкә 150 дөләгат тольо. Марий гыч 45 ўдрамаш ильә. Погнымаштә Облас ўдрамаш конфэрәнсий нэргән, ўдрамаш илышым сайәмдышаш нэргән, йэш кокла, марлан каймә, ўдыр налмә нэргән мутланышт. Марий ўдрамаш-влакат шкә күлэшышт нэргән шуко ойлышт.

Ўдрамаш пөлка вуйлатышә

А. Н. Бахтина.

Марий калыкын шагаләммыж нэргән.

Марий калык шагаләммә нэргән кизыт гына огыл, ожнат ойлалтын. Кодшо ийат Марий Облас 6-шо Совәт Погнымаш марий калыкын молан кәмымыжым раш лончылән ончаш күлэш манын пунчалмутым дукто. Тугә гынат ты пашаштә альә пәш шагал шталтын. Ик йолташ гына Марий Облас марий-влак нэргән сэрән. Ту сәрыма гыч марий калыкын пытартыш кок-кум ийштә изиш шукәмап тўналмыжә койәш. 1924 ийштә колышо 100 йәнлан 102 йән шочәдән. Вәс ийжылан марий 1,5% шукәмын. Тыләч ончыл ийлаштә марийын шукәммыжә палә огыл. 2-3 ий коклаштә гына тангастарым ончалын марий калыкын шукәммыжым палән налаш ок лий, иктаж 30 ий коклаштә лончылән налмөнгө ижә раш ончыктән пуаш лийәш.

Вәс мограм, адак марий-влак чыла вэрә ик сәмын огыт илә. Йужо вэрыштыжә изиш уланрак, йужыштыжо изиш йорлырак улыт. Сандән марий калыкын шукәммыж йа шагаләммыж нэргән мутланмә годем күлэш сипрым, моло материалымат түрлө вэр гыч налаш күлэш.

Калык шагаләммым кок мограм ончалаш лийәш. Ик мограмжо — калык шукәмәш гынат, моло калыкын ончымаштә шагал күшкәш. Мут гыч ик калыкын шүдө йәнлан 20 йән арта гын, вәсыжын кажнә 100 йәнлан 5 йән

вәлә артыжә. Ты пытартыш калык шукәмәш гынат, пөрвөйсө калык дән тангастармаштә шагаләмәш (относительное вырождение). Вәс мограм, калык палынак ий гыч ийыш йоршәш изәм кәртәш (абсолютное вырождение).

Марий калыкын шукәммыжым альә шагаләммыжым шинчышаш вэрч мыланат кок мограм ончалаш возәш. Шуко годем калык нужна, чэр гыч ләкдә илымә дән изәм толәш. Марий калыкым налына гын, тыгә манаш лийәш: шуко марий-влак чакотко, траком, сифилис чэр дән орланат. Ты чэр-влак коклаштә пәшак кугын траком вожым колтән.

Марий обласыштә 1925 ийштә траком чэр дәр больнитсаш 26004 йән мийән: марий — 20.675 йән, руш—4601, сҗас—505, моло калык гыч—243. Ты сипр-влак гыч марий коклаштә тракомын шукырак шарлымыжә койнак шога.

Марий дән рушым тангастарәна гын 5 тракоман марийлан 1 тракоман руш толәш. Тышкә траком дән чэрланшә чыла марий пурән огыл: марий коклаштә шукыштын шинчашт кошта гынат, больнитсашкә огыт мийә.

Траком чыла марий йалыштат уло. Ик йән коддә траком дән чэрланышә йал-влакат улыт. Кодшо ий кәңәжым шинча әмлышә доктыр-влак Күшыл Кугәнәр йалыш мийышт. Тушто нуно 207 йәнгом ончышт. 207 йән гыч тра-

ком чэран, — 112, конъюктивитан — 61, таза шинчан — 34. Шукышт траком чэр дэч огыт эмлалт, сандэн сокыр лийын шинчыт. Марий обласыштэ 6295 сокыр йэн чотлалтэш, нунын гыч шукыракшэ марий гыч улыт.

Сар дэч вара мэмнан марий коклаштэ сифилис чэр шарлаш тўнгальэ. Ты чэрат марий коклаштэ шукырак шарлэн. 1925 ийштэ Марий обласыштэ сифилис чэр дэн больнитсаш 1749 йэн толын, ту кокла гыч марий 819 йэн, руш — 395, моло калык гыч — 39. Пытартыш жапыштэ сифилис марий йаллаштэ пугырак талын шарлэн шога. Йужо вэршыштэ пэл йал сифилис чэран.

Марий-влак чыла чэр дэнат руш дэч шукырак чэрланат; сандэн марий коклаштэ чылт таза йэн пэш цагал. Марий рвэзымат таза манаш ок лий. Умаштэ 1903 ийыштэ почшовакым армийыш налыч. Марий Обласыштэ призывной участкыш марий гыч чылажэ 2910 йэн мийыш, руш гыч — 2273. Армийыш марий гыч 55% налытэ, руш гыч — 70%. Марий рвэзын тазалык начаржэ тывэчат палын койэш.

Осал чэр шарлымэ дэн йужо вэрэ марий-влак ий гыч ийыш изэм толыт. Кодшо ий кэнгэжым Торйал кантонышто 13 марий йал ончалтэ. Ты 13 йалыштэ илышэ марий-влак

30 ий кўргыштэ шукэмэ олмэш шагалэмыныт вэлэ. Ончыктэн пуаш кок йалым налына. Йаштрэк сола манмэ йалыштэ 1896 ийлан чылажэ 105 йэн улмаш, 1918 ийлан — 83, 1926 ийлан — 62. 30 ий-коклаштэ ты йалыштэ илышэ марий-влак 41% нарэ шагалэмыныт. Йамай солам налына гын, тушто 30 ий кўргыштэ марий 9% нарэ шагалэмын, руш 230% нарэ шукэмын. Рушыжыт, марийжат ик вэршыштэ илат; руш тырла, марий тўлўжга. Ты кўндэмысэ моло йаллаштат марий шукэмэ олмэш шагалэм вэлэ толэш. 30 ий кўргыштэ Макма-родо лўман йалыштэ калык 20% нарэ изэмын, Кугу Нурмышто — 17,3%, Пэктэкыштэ — 17,3%, Максак-родышто — 10,9%, моло вэрэат тугак шагалэмыныт. Марий обласыштэ тыгай йал шуко. Облас дэч ўрдыштэ илышэ марий-влак тугак изэмыт. Шукэртэ огыт Кунгур округ гыч марий сэксий сэкратар сэршышым колтыш. Тудат, — 7 ий кўргыштэ марий-влак 4 тўжэм нарэ шагальэмыч, — манын сэра.

Ты ойлыма гыч марийын кузэ ўрчымыжэ палын койэш.

Ончыкыжо марий илышым палэн налын марий калыкым у илыш корно дэн колташ тыршаш кўлэш.

Мигтай Кргорий.

Кузэ мэ у илышым штэна.

1920 ий мартэ Уржум ўйэз, Липын йал марий-влак пэш нужнан, начарын илышт. Ик пуалтымэ машина дэч моло нимогай машинат

укэ ильэ. Пэл йал крэсань-влак имныдэ, йужышт ушкалдэ илышт.

1921 ийштэ мландым 9 пасулан шэлыч, тунамак клэвырымат вўдаш тўнгальыч. Тулэч вара кок ий эртымўнгтэ илыш йалт молэмэ. Шурно сай шочэш, клэвыр. нўшмым ўжалэн шуко оксам налыт. Бндэ йалыштэ имныдымат, ушкалдымат укэ. Кизыт йалыштэ 3 кырымэ машина, 5 пуалтымэ, 1 сортировка уло. Шурным сортировкаш эрыктыдэ ик тат ок вўдэ. Адак йатыр крэсань-влак газэт дэн журналымат налын лудыт.

Липын йалыштэ тидыжэ гына сай огыт: лудмо пўртат, йошкар пусакат укэ, тидым шташ пэш кўлэш ильэ.

Йал марий.

Ваткэ гўбарна Малмыж олаш экеурейыш мийшэ Кэтэк йал марий-влак.

Пожар дэч шкэндам саклыза.

Йаллаштэ пожар пэш чүчкүдын лийэш. Тидэ Госстрах ончыктымо сипр-влак гычат койэш. 1923 ий 1 окчабр гыч 1924 ийын 1 июль мартэ 35700 пожар лийын. Тэвэ ты 9 тылызэ көргыштө 80 түжэм сурт оралтэ йүлэн, чылажэ 10 миллион тэнгакаш зийан лийын. ССР Ушэмыштэ 18 миллион крэсань оралтэ гыч 10 миллионжо олым дэн лэвэдалтын. Тывэчын йалын молан йүлымыжө палын койэш.

Пажар лийдымашын мом штыман? Эн пэрвойак посна лэкмэ годым ик оралтым вэс оралтэ дэн йыгрэ шташ ок күл, коклаштышт кугурак ойыртыш лийжэ. Адак сурт оралтэ йыр үйангым йа моло түрлө пушэнгым шындаш лийэш. Тыгэ штымаштэ кок могрымат сай: пушэнгэ суртым пожар дэч сакла адак үйангым пүгылан ужалэн пайдам налаш лийэш.

Олым вуйан клатым, пörтым онга дэн йа моло йүлыдымө наста дэн вашталтэн йылэ гына лэвэд шындаш ок лий. Сандэн пожар ынжэ лий манат гын, тыгэ штэ:

- 1) Мурным эрыктэн шэлшым нэрэнчэ.
- 2) Самбарым шолташ пöртөнчылан нигунамат ит шындэ.
- 3) Шуко годым пожар шүй атэ гыч лэктэш. Шүч налмэ атын йа пундашыжэ рожын лийэш йа пэтралт ок шу, сандэн күвар онга йа пырдыж энгаш тунгалэш, пожарат лийын кэртэш. Пожар ынжэ лий манат гын шүй атым конга ончылан кэрмыч үмбалан шындэ.
- 4) Шырпыдам сак кучыза, изи рвэзэ кидыш ынжэ вэрэшт.
- 5) Оралтыштэ тамакам ида шушш.
- 6) Йүдым коч кунамат вүддэ ида малэ, кок-кум вэрэ вүд шинчыжэ. Пöрт воктэн тошкалтыш лийжэ.

Шуко йалыштэ пожар машина, пагор, пожар йөрташ күлшө моло арвэрат нымаланат огыт йөрө. Мут гыч, Мэнзэла кантон Көлэгэш йалым налына. Тушто пожар дэн кучэдалмэ үзгар-влак улыт: пожар машина, пагор, тошкалтыш, молат. Ту үзгар-влакым налын ончаш тунгалат гын нималанат йördымыптым ужат. Пагор вургыжо шүйын пытэн, пэчкэ изи гына, тошкалтыш дэн күш күзаш тунгалат гын, сүмүрлэн волэт.

Пожар орол шогымым налына. Паша годым кугурак-влак нойэн толытат 10-12 ийаш икшывыптым, чэрэт эртаршал вэрч, оролышто шогыктат. Нуно мом штэн кэртит? Нимомат, сандэн марий йалыштэ пожар лийэ гын, йа пэл йал йа уло йал йүлэн кайа.

Пожар дэч саклалтшаш нэргэн йа л советлан пэш чот шоналтыман. Йамдэ вүд, олмактымо машина лийэш гын пожарым тунгалмыж мөнгө садэшак пытараш лийэш.
Крэсань.

Тазалык ончымо нэргэн.

Мэмнан тазалыкна эрэлыкыштэ, шкэнам шкэ аралымаштэ. Марий коклаштэ эрэлык пэш шагал. Йэшыштэ чылан ик шовычо дэн шүргыштым үштыт, сандэн иктыжын шинчажэ кошташ тунгалэ гын, уло йэшлан пижэш. Кизыт марий коклаштэ траком чэран 75% нарэ лийэш. Шинча пэш күлэш, сандэн шинчам пэш саклыман, кажнэ йэнгын шкэ шовычыжо лийжэ, шүргыжым, кидшым посна шовычэш үштшө.

Адак шолтыдымо йүштө вүдым йүаш ок күл. Пэшак йүштө вүдым йүмэт шүэш гын, шолтэн йүкшыктө. Мэ шкэнам шкэ она ончо: пүжалт папам штэна да йүштө вүдым йүын колтэна. Имным шокшыньэк огыт йүктө, адэмыланат, тазалыкшым ынэж пытарэ гын, шокшыньэк (ырымыж годым) йүаш ок күл. Адак, кэнгэжым логар кошкымо годым, мэ коч могай лакэ гычат вүдым йүаш төчэна. Сэдыгэ түрлө шакшэ вүдым йүын коштын шканна чэрым погэна.

Мэ кочкын, лэкмөнгө ушшам она шүйалтэ. Кочмо кочыш пүй коклаш кодэшат шүйэш, бактэрий-влак пошат, вара пүйат пужла. Малэн киньэлмөнгө ушша шовэн лийэш, сандэн шүргө мушмо годым ушшам шүйалташ күлэш.

Марий ватын аза ончымашыжанат йөнжө укэ. Тудо азам мочаш вэлэ мушкэш, шокшэш вэньык дэн кыра. Изи азам кэчэш кум кана пöртыштө лэвэ вүд дэн мушкаш күлэш. Тыгэ штымэ дэн вэлэ аза сайын, тазан кушкэш. Аза годым аламан ончымылан лийын марий вийдымэ, пушкыдо.

Чэрланмөнгө түрлө шакшэ-влакым йүйт, кочкыт, мужэдыкташ кайат, пэлыл йалыш шүвэдыкташ кудалыт. Коч могай чэрат иктылан пижэ гын, йэшыштэ илышэ моло-влак ланат пиждэ ок код. Мэ, марий-влак шкэнам шкэ она саклэ, сандэн үмүрэш чэр гыч она лэк.

А. Йаштывайын.

Шудым вүдат.

Сэрнур кантон Кукнур вэлыштэ марий-влак вика шудым вүдат. Вика дэсатиналан 300-350 пуд нарэ кукишо шудым пуа адак дэсатиналан 800-1200 пуд тэрыс үйангымэ нарак мландым үйанда.

Н. М. Купсольский.

инв. н. 67

Марий рот илыш.

Чэвэр кэнгэж шуо. Кэчэ кужо. Пушэнгэ лышташ ужаргыш, олыкышто, кожлаштэ чэвэр шудо кушкэш. Пушэнгылаштэ түрлө кайык-влак сылнэ мурыштым мурат, йычмыжын шэргылтарат. Мэ красноармэйс-влак тыгай мотор жапыштэ йыбыртэн, шкэнам куандарэн илаш тўнгална. Лачак мэмнам армийшкэ тунэмашак кондэн улыт. Ындэ кэнгэжыш лэкмэк утларакшэ сар пашалан тунуктат. Тэлым мут дэнэ тунуктышт, мом, кузэ штышашым умландарышт.

Кэнгэжым тунэмме пашана вэс сэмын кайа. Тэлым мут дэн ойлымым ындэ штэн ончэна. Тидлан лийын кизыт лўймаш лийэда, тактикалан шымлэн кошташ тунуктат. Гимнастикланат сайынак тунукташ тўнгалыч, могырнам, кид-йолнам пэнгыдэмдынэшт. Тунэммаш тўнб, йандар йужышто лийэш. Тидлан красноармэйс-влак куанэн коштыт. Кастэнэ, тунэм чарнымэк, физкультур кружок лийэш. Красноармэйс-влак өрканыдэак садэ кружокыш коштыт. Трусикым чийэн шочмо могыр дэн гимнастикым штэна, могырым пэнгыдэмдарэна, вийым погэна.

Тэвэ тыгэ армийштэ жапым эртарэна. Пэнгыдэ сар дисциплиным огына пудырто, Совет элым тушман дэч аралэна.

Войэнкор Паймакын.

Умлышо марий.

Вятка губэрна Максим лўман Липын йал марий лудынат, сэрэнат ок мошто. Тудо кэнгэжым киндым да шудым вўда, тэлым тавым кўнчэн коштэш. Тыгэ ила гынат тудо тыгай газэт дэн журнал-влакым налэш: „Крестьянская газета“, „Вятская деревня“, „Безбожник“, „У Илыш“. Ты газэт дэн журнал-влакым лудын моштышылан лудыкта, шкэ колыштэш.

Милютин.

Умылаш тўнгалыч.

М.-Турэк кантон Пумарий йалэш апрэль тылзыштэ йал озанлык кружок почылто. Кружокышто түрлө доклад-влак лийэдат. Икийаш вўдымб жапыштэ ты кружок формалиным кондэн кружокышто шогышо-влаклан шалатыш. 15 йэнг шўлым формалинэш мушкын вўдыш. Тыгэ штымын пайдажым шижым ужылтэш. Адак тылэч посна 20-25 йэнг йал гыч ойырлэн, мландым посна пўчкыктэн, хуторыш лэкинэшт.

Курмызакын.

У илыш дэн илэна.

1924 ийштэ Вўрзўм уйэзэш кодшо Кукнур вэлсэ марий-влак Марий обласыш ушнышт. Чынак понэн пурымышт арам ыш лий. Кизыт Кукнур кундэмыштэ 2 рик, 1 вэтэринар пункт, 1 мэдитсин пункт, 1 агропункт почылтын. Тылэч посна адак марий йаллаштэ 4 школ почылто.

1925 ийштэ Кукнурсо тўнгалтыш школым сэмилэткыш савырышт. Тидэ жапыштак йаллаштэ лудмо пўртым, ўдрамаш шкэ вуйа тунэмме кружокым почыч.

Партий, комсомол, пионьэр, профсоюз йаллаштэ кушкаш тўнгалыч.

Кизыт мэмнан Кукнур кундэмысэ партиачэйкыштэ 35 йэнг шога, комсомол йачэйкэ нилыт, тушто чылажэ 84 рвэзэ чотлалтэш.

Пионэрыш 42 марий рвэзэ пурэн. Профсоюзышто 26 йэнг шога (служышо дэч посна).

Ўдрамаш пашат шталтэш. Чыла кундэмыштэ ўдрамаш кокла гыч 76 дэлэгатка сайлалтын. Ўдрамаш-влак погнымашым штэн шкэ нэлэ илышышт, икшывэ ончымо, куштымо, вургэм нэргэштэ, кочмо-йўмб, моло паша нэргэнат мутланат, у илышыш лэкташ тыршат.

Кукнур кундэмысэ марий-влакын волгыдыш лэкташ тўнгалмыштым адак тывэчат ужаш лийэш: түрлө кугу школлаштэ, тэхникумышто, совпартшколышто, рабфакыштэ, II ступень школышто чылажэ 32 йэнг тунэмэш. Учрэжденийлаштэ, школлаштэ 21 марий пашам шта.

Ындэ түрлө йал озанлак машина-влакымат налаш тўнгалыныт. Кооператив кредит ушэм почмо нэргэн, адак кум пасу гыч шуко пасуыш лэкмэ нэргэнат кутурат.

Пўнчэр марий дэнэ Ананур марий-влак иктыш чумургэн алама гына вакшыш налыч, тудым пырля ушнэн тўрлатышт, уло крэсань-влак туш шурно йонгышташ коштыт.

Йал школ-влакыштэ йоча-влакым у сэмын — пакча йэмыш шындаш, сат пашалан, түрлын у шот дэнэ мландэ паша шташ тунуктат.

Маробласыш ушнымбнгб Шэрнур рик кок у школ пўртым угыч шыкташ тўнгалэ. Паша умбакыжат тыгак шталтэш гын марий-влак йатыр ончык кайат.

Логинов Н. М.

Издатель: Центральное Издательство Народов СССР.

Ответственный редактор: М. Кузнецов.

16507 МОГАНЬ МАРИЙ КНАГА УЛО

СССР калык-влак Рүдö Савыктыш складашты тыгань марий кнага-влак улыт:

Учебник - влак	Ан.
Ланков. Задачник, тунгалтыш ийлан	т. 80 ур.
Сави В. „У Куат“, школышто лудшаш тунгалтыш кнага	1 „ — ”
Кармазин Г. Г. Марий йылмылончыш, II кыдэж	1 „ — ”
Фалькньэр. Вийан, таза лийына, I кыд.	— „ 35 ”
Фалькньэр. Вийан, таза лийына, II кыд.	— „ 35 ”
Соколов дэн моло. Мландумбал нэргэн ойлымаш	— „ 65 ”
Никитинский. Пүртүс илыш, II кыд.	— „ 50 ”
Григорьев П. Г. „У Вашталгыш“, ик и тыманьмыкы лыдаш (курук марий йылма)	1 „ 30 ”
Тайшин дэн Козлов. Политграмот, I кыд.	— „ 50 ”
Тайшин дэн Козлов. Политграмот II кыд.	— „ 70 ”
Тайшин дэн Козлов. Политграмот, III кыд.	— „ 70 ”
Тайшин дэн Козлов. Политграмот, IV кыд.	1 „ — ”

Сылнэ мут йоча кнага-влак

Бианки. Чодра дөрт-влак, ойлымаш	— „ 12 ”
Замойский П. Иалыште, ойлымаш-влак	— „ 15 ”
Түрлө авторын. Изи большевик-влак, түрлө ойлымаш дэн почеламут	— „ 18 ”

Политикэ кнага-влак

Апшат М. дэн Шабдар О. В. И. Ленинын илышыжэ	— „ 30 ”
Никулихин. Нэзэр, кокла кресань, кулак нэргэн	— „ 20 ”
Тмапий Начик. Совет влас удрамашлан мом пуэн	— „ 15 ”
Константинов. Нужналык гыч по-йанлыкыш	— „ 16 ”
Крылов С. Иалысэ коператсий	— „ 15 ”
Рыклин. Мом каласыш партийн XV конфэрэнсийжэ	— „ 25 ”
Лэвгур. Комсомолын штышаш пашажэ	— „ 10 ”

Москошто Рүдö Савыктыштэ тылэч моло марий кнага укэ, ужалэн пытаралтын.

Кнага налаш заказым раш сэрыман, тугак йодшо йэнгынат адресшэ раш лийжэ. Посна кнага-влак пүтүнь акшым налмөнгö колталгыт. Изи оксам (4 тэнтэ мартэ) маркэ дэнэ колташ лийэш. Кө оксам ончычак пуа, тудо кнагам пошто дэн колтымылан роскотым ок штэ. Кнагам наложэный плачож дэнат налаш лийэш. Кнага дэн сатулышо магазинлан, учрэдэньлан, организатсийлан скидкэ дэн кредит пуалтэш. Чла у лэкснэ кнагам жапыштыжэ налын шогам шонышо учрэдэнь дэн организатсий-влак ончычак заказым колтышт. Каталог йараг колталтэш. Заказым, оксам тыгань адрес дэн колтыман: Москва, центр, Никольская, 10, Центриздат. Рүдö Савыктыш отдалэний-влак гычат кнагам налаш лийэш. Нунын адресышт: 1. Самара, Волжско-Уральское Отделение Центриздата. 2. Харьков, ул. Свободной Академии, 10, Всеукраинское Отделение Центриздата. 3. Ростов н/Д., Отделение Центриздата (Крайоно). Тулэч посна, Рүдö Савыктыш лугмо марий кнага-влакым Маробиздат гыч налаш лийэш, адресшэ: Краснококшайск, Мари-области, Маробиздат.

Комсомол кнага-влак	Ан.
Тудынак. Рвзэ коммунистлан мом штыман	— т. 15 ур.
Тудынак. Комсомол кузэ лийн	— „ 15 ”
Кэдрад С. ВЛКСМ устав (умландарэн возымо)	— „ 25 ”
Кэдрад С. Пүтүнь Ушэмысэ Ленин Рвзэ Коммунист Ушэмын Уставшэ	— „ 10 ”

Пионьэр кнага-влак

Васильева А. Ленинын пионьэр-влаклан кодымо сугуньжо	— „ 20 ”
Колэсников Л. Мэмнан комсомол изана-влак. (Мо тугайэ ВЛКСМ)	— „ 20 ”

Йал озанлык кнага-влак

Шэрбиновский. Шурно, сат, пакча саска локтылшо-влак	— „ 25 ”
Грэматский. Пушэнтэ дэн шудо мом кочкэш, кузэ кушкэш	— „ 20 ”
Бэлков А. Кум пасу йомдара, шуко пасу пойдара	— „ — ”
Тудынак. Мландым кучылтын моштэт, нужна илышым сэнэт	— „ — ”
Гратсианов. Мландэ уйандымаш	— „ 15 ”

Пийэс дэн ойлымаш-влак

Чавайн С. У мландэ	— „ 50 ”
Чавайн С. Йамблат күвар	— „ 50 ”
Мухин Н. Уншö дэч уш лэктэш	— „ 15 ”
Сайран Ш. Ушэмэш осалат порэмэш) Ик кнага	— „ — ”
Ньэвэров А. Ужар озым	25 ур.

Шулдо библиотэк

1. Мыйн паша укэ	— „ 2 ”
2. Кузэ, кувэч йур лийэш	— „ 2 ”
3. Шуко шурным шочыкташ, могай урлукым ұдаш	— „ 2 ”
4. Вашталтшэ чэр дэч волькым кузэ аралыман	— „ 2 ”
5. Молан удрамашлан коператсий күлэш	— „ 3 ”
6. Комсомол дэн коператсий	— „ 2 ”
7. Потрэбичыл общэстын отчот пумо погнымаштыжэ мом йодышман	— „ 2 ”

Моло кнага-влак

Вилэнскайа А. 8 март дэн школыш шудымо йочам ончэн-куштымаш	— „ 10 ”
Упымарий. Молан марий таза огыл	— „ 5 ”